

30 år med EØS

Konsekvenser for folkestyre, arbeidsliv, klima og næringsliv. Alternativer til EØS-avtalen.

Forord

EØS-avtalen fylte på nyåret 30 år. På mange måter var den et nasjonalt kompromiss i tiden forut for folkeavstemningen om norsk EU-medlemskap i 1994. Ja-siden så på den som et halmstrå hvis de skulle tape kampen om medlemskap, og da på sikt en mulighet for et sklibrett til en ny EU-søknad. Samtidig så nei-siden den som et bolverk mot et EU-medlemskap. Begge sider så altså på EØS som en løsning som egentlig ikke var ønskelig, men samtidig som bedre enn et fullstendig nederlag.

Da EØS-avtalen ble vedtatt i Stortinget i oktober 1992, var det en sentral forutsetning at avtalen skal være folkerettslig og mellomstatlig, og ikke overnasjonal som et EU-medlemskap. Avtalen skulle heller ikke fordre endringer i nasjonale beslutningsprosesser. Flere politiske saker de siste 30 årene viser at det norske demokratiet og folkestyret er blitt sterkt utfordret. Makt er overført til markedet, multinasjonale konserner, uavhengige forvaltningsorganer og rettslige institusjoner. EØS-avtalen, og tolkninger og anvendelsen av den, er hovedårsaken til dette.

Dette Vett-heftet viser erfaringer og konsekvenser av EØS-avtalen på viktige samfunnsområder, basert på rapporten «30 år med EØS-avtalen» fra Folkestyreutvalget. Arbeidsliv, energi, miljø og klima, næringsliv og økonomi er alle områder som er sterkt påvirket. Samtidig er Norge i stor grad blitt bundet til EU sitt regelverk gjennom EØS, også på områder som i utgangspunktet ikke er omfattet av avtalen.

Vi ønsker også å vise at det finnes bedre alternativer som tar demokrati og folkestyre på alvor – og som i tillegg ivaretar nasjonale hensyn, internasjonal solidaritet og Norges plass i verdenssamfunnet. Debatten om EØS og alternativene er viktig og fortjener en plass i det offentlige ordskiftet. Dette Vett-heftet er ment som et bidrag til nettopp det.

Einar Frogner
Leder i Nei til EU

Innhold

Forord	1
30 år med EØS-avtalen kort fortalt	3
Folkestyre og suverenitet	8
Arbeidsliv i forandring	16
Norge i EUs klimapolitikk	22
Økonomi og næringsliv	28
Handel og samarbeid med EU uten EØS	34
Har EØS gitt gevinst?	40
Flere ønsker en handelsavtale enn EØS	45
Studiespørsmål	48

Nei til EUs skriftserie Vett nr. 1 2024

Denne utgaven av Vett baserer seg på Nei til EUs folkestyreutvalg sin rapport «30 år med EØS-avtalen», som ble utgitt i mars 2024. Hele rapporten er tilgjengelig på neitileu.no, og kan kjøpes i papirutgave i Nei til EUs nettbutikk. Side 3-39 er forkortede versjoner av kapitler i denne rapporten. Side 40-47 er nye tekster skrevet av Morten Harper.

Redaksjon: Morten Harper og Helga Hustveit

Grafisk utforming og forside: Eivind Formoe

ISSN: 1504-5374 / ISSN elektronisk utgave: 1891-4837

Opplag: 2500

Trykkansvarlig: Retail Production AS

Les tidligere Vett-utgaver og bli abonnent på www.neitileu.no

TRYKT I NORGE

30 år med EØS-avtalen kort fortalt

Folkestyre og suverenitet

EUs direktiver og forordninger påvirker folkestyret i Norge direkte på grunn av EØS-avtalen, men folkestyret påvirkes også indirekte. Det skyldes blant annet en generell aksept av EUs fire friheter og markedsliberalismen i byråkrati og deler av det politiske miljøet, selv uten konkrete krav i EØS-avtalen. Innenfor EØS-avtalen er det samtidig et politisk handlingsrom som i liten grad blir brukt og utfordret.

Da EØS-avtalen ble godkjent av Stortinget i oktober 1992, var det en sentral forutsetning at avtalen skal være folkerettslig, og ikke overnasjonal som et EU-medlemskap. EFTA-landene Norge, Liechtenstein og Island på den ene siden, og EU på den andre skulle være to atskilte «pilarer» og nasjonal suverenitet og beslutningsprosesser skulle være vernet. Gjennom flere myndighetsoverføringer til EUs byråer som EASA (luftfart), ACER (energi) og ERA (jernbane), enten direkte eller indirekte via EØS-tilsynet ESA, har disse forutsetningene falt. EØS-avtalen har både formelt og reelt medført en inngripende avståelse av suverenitet.

30 år med EØS-avtalen

Rapport fra Folkestyreutvalget

Folkestyrrapporten:

I mars utga Nei til EUs folkestyreutvalg rapporten «30 år med EØS-avtalen». Dette kapitlet gir et sammendrag av rapporten. Hele rapporten er tilgjengelig på neitileu.no, og kan kjøpes i papirutgave i Nei til EUs nettbutikk.

Endringer i arbeidslivet

Det er tre begivenheter som har forandret norsk arbeidsliv etter 1990: innføringen av EØS i 1994, frislipp av bemanningsbransjen i 2000 og EUs østutvidelse i 2004 og 2007. EØS er en dynamisk avtale som fremmer markedsliberalisme på bekostning av fagbevegelsens makt og innflytelse. Partsforholdene og maktbalansen i virksomhetene i Norge både i privat og offentlig sektor er endret til fordel for arbeidsgiver siden 1980-tallet.

Med innføringen av EØS-avtalen ble kontrollavtalen mellom LO og NHO, som sikret innsyn, tariff lønn og kontroll med import av utenlandsk arbeidskraft, kansellert og regelen ble fri flyt av arbeidskraft og tjenester. Partssammensatt arbeidsleieutvalg ble nedlagt. Forutsetningene for LOs ja til EØS i 1992 om å styrke kampen mot sosial dumping har blitt brutt, der også Norge har erfart omfattende problemer med sosial dumping og arbeidslivskriminalitet spesielt etter 2004. Fagbevegelsens kamp har vært å innføre tiltak for å motvirke følgene av sosial dumping. Erfaringen er videre at EU-domstolen gjentatte ganger har grepet inn i faglige rettigheter i det indre markedet. Fagbevegelsen i Europa er sterkt svekket.

Kontrollen med krafta

EU/EØS-regelverket har hatt stor innvirkning på norsk olje-, gass- og kraftsektor. På alt fra konsesjonspolitikk og ressursforvaltning til eierskap, selskapsstrukturer og markedsliberalisering. Et eksempel er ordningen med gunstige kraftkontrakter for kraftforedlende industri som ikke ble fornyet fordi EØS-tilsynet ESA mente dette industrikraftregimet var ulovlig statsstøtte. Industrien har langsiktige kontrakter, men de må være på markedsvilkår. Dette forsterker nå usikkerheten for industrien med utsikter til varig høyere strømpriser. Klimavennlig strøm eksporteres ut av landet fordi strømmen pålegges å være en vare som alle andre.

Stortingets omstridte vedtak av EUs tredje energipakke i mars 2018 knyttet Norge til EUs energiunion. EUs energibyrå ACER skal påse at det er fri flyt i markedet, og kan treffe bindende vedtak for å håndheve EU-regelverket. For Norges del er det EØS-tilsynet ESA som formelt treffer vedtakene, som skal gjennomføres i Norge av Reguleringsmyndigheten for energi (RME). EUs fjerde energipakke, som ikke er behandlet i EØS ennå, betyr enda mer suverenitetsavståelse.

Miljø og klima

Det er motstridende målkonflikter i EUs klimastrategi, mellom produksjon av fornybar energi, bevaring av natur og økt behov for innsatsfaktorer basert på fossil energi. Norge er gjennom EØS-avtalen plassert inn i vanskelige ressurskonflikter. Den globale endringen i ressurstilgang skjer parallelt med behovet for å redusere klimagassutslipp fra fossile energikilder. Sosial rettferdighet og omfordeling er en annen utfordring i klimaomstillingen.

EØS-avtalen gjør disse utfordringer tyngre å løse siden alle tiltak er knyttet til marked og ikke til samfunnsbehov. EØS-avtalen vanskeliggjør en planlagt og kontrollert overgang til et fremtidig bærekraftig samfunn. Dette er et politisk spørsmål som bør avgjøres nasjonalt, ikke ved å bli koplet opp til og avhengig av den politikken EU til enhver tid fører.

Før Norges tilpasning til EUs indre marked gjennom EØS, hadde Norge sammenlignet med EU et strengere lovverk for eksempel for kjemikalier og mer restriktive regler for bruken av tilsetningsstoffer i næringsmidler. Innføringen av EØS i 1994 innebar at Norge ikke lenger kunne ha strengere miljø- og helsekrav til produkter enn dem som EU vedtok. Det ble i løpet av få år etablert en innlært selvsensur som bremsset videreutvikling av nasjonal miljøpolitikk. Harmoniseringen med EUs regler gjør det vanskeligere å utvikle miljøtiltak for norske forhold.

Næringsliv og økonomi

Norge er et av landene i Europa som har hatt sterk økonomisk vekst de siste 30 årene. Det er mange forhold som taler for at EØS-avtalen ikke har vært drivkraften for denne utviklingen. Handelen med fastlandsvarer med EU viser et årlig underskudd for Norge mellom 120 og 160 milliarder kroner de siste ti årene. Norge importerer dessuten mer tjenester fra EU enn vi eksporterer.

EØS-avtalen begrenser verktøykassen for at myndighetene kan drive en aktiv næringspolitikk. Gevinstene for norsk økonomi, kompetanse og arbeidsplasser gjennom oppbyggingen av olje- og gasssektoren som skjedde på 1970- og 1980-tallet hadde vært vanskelig å få til innenfor EØS-regimet. Regelendringer fra EUs side, og nye fortolkninger av reglene, gjør at EØS-avtalen ikke er forutsigbar.

Digitale trusler mot demokratiet

EU ønsker å lage reguleringer som er i forkant av den hurtige digitale utviklinga, hvilket er fornuftig. Samtidig er det flere rettsakter på det digitale området i EU, som er en trussel mot det demokratiet de sier seg å skulle forsvare – og av og til i strid med EUs egne traktater.

Gode intensjoner har en tendens til å bli utvannet – eller i verste fall få motsatt effekt – når ulike lobbygrupper og regjeringer påvirker prosessene i EU-systemet. Utenfor EU har Norge mulighet til å sortere vekk lovendringer som på kort eller lang sikt kan true demokratiet og mediemangfoldet.

Samfunnets beredskap

Beredskap omfatter mange områder i samfunnet, men særlig sentrale tema i diskusjonen om EØS-avtalen er mat, transport, helse og energi. Matberedskap og -sikkerhet er for viktig til å overlate til markedet. Det kreves nasjonal politisk styring med et langsiktig perspektiv.

Transportberedskap handler om å tilrettelegge for størst mulig nasjonal samordning av infrastruktur og materiell, med særlig fokus på samfunnsmessig styring, drift og vedlikehold av transportressurser. Dessverre står EØS-avtalen i veien for en slik beredskapsstrategi.

På helseområdet er det grunn til å advare mot at tilknytning til EU blir et mål i seg selv, slik det kan fremstå i diskusjonen om EUs helseunion. Spørsmålet er om dette styrker helseberedskapen for Norge. Utenfor EU er Storbritannia og Sveits sentrale europeiske land på helseområdet, og internasjonalt samarbeid om helse strekker seg globalt.

Norge er blitt en mer ensidig strømgarantist for andre lands forsyningssikkerhet, mens vår egen sikkerhet på energiområdet har blitt svekket.

Handelsavtaler med EU

Det finnes en rekke ulike alternativer til dagens EØS-avtale. Hva er erfaringene fra andre lands handelsavtaler med EU? Sveits har inngått avtaler med EU på ulike områder, både om handel med varer og tjenester og samarbeid om blant annet miljø og klima. EU har ønsket en ny rammeavtale, som Sveits har avvist av hensyn til sin suverenitet. Særlig på tre områder har Sveits satt foten ned for

overstyring. Det gjelder reglene for statsstøtte, ubegrenset tilgang for EU-borgere til det sveitsiske velferdssystemet samt vern mot lavtlønnskorrupsjon og sosial dumping.

Storbritannia og EU har inngått en omfattende handels- og samarbeidsavtale. Handelen med alle varer mellom Storbritannia og EU er uten toll eller kvoter, inkludert sjømat. I 2022 var eksportverdien for varer og tjenester i Storbritannia igjen høyere enn i 2019 – både til EU og land utenfor EU.

EUs handelsavtaler med Canada og Japan har blitt kritisert for en markedsliberalistisk agenda og å gi store selskaper mye albuerom. På den andre siden mener EU, Canada og Japan at avtalene gir økonomiske gevinster. For eksempel gir avtalene tilnærmet tollfri handel med sjømat.

Handel og samarbeid uten EØS

Dersom EØS-avtalen sies opp, skal handelsavtalen som ble inngått mellom Norge og EU før EØS igjen regulere handelen. Den sikrer tollfrihet for norske industrivarer til EU. For fersk eller kjølt laks, som er den fisken Norge eksporterer mest av til EU, vil tollene være uforandret: 2 prosent.

Det er mange grunner til at EU vil ønske å inngå en ny handelsavtale med Norge om EØS-avtalen sies opp. Blant annet er Norge et viktig marked for mange EU-land, og Norge kjøper mer tjenester fra EU enn det vi eksporterer. EU er avhengig av å importere både energi og sjømat fra Norge.

En hovedmålsetning for å erstatte EØS-avtalen med en ny avtale må være at den er mer jevnbyrdig. Det betyr ingen forutsetning om innføring av nytt regelverk fra EU. Ikke noe overvåkinsorgan eller domstol som kan overstyre norske myndigheter.

Folkestyre og suverenitet under press

Makt er overført til markedet, multinasjonale konserner, uavhengige forvaltningsorganer og rettslige institusjoner – i Norge og i utlandet. EØS-avtalen står sentralt i denne utviklingen.

EØS-avtalen ble vedtatt av Stortinget i oktober 1992, uten at det ble avholdt noen folkeavstemning. Både fra juridisk og statsvitenskapelig hold er det anført at Norges forhold til EU og særlig EØS-avtalen er udemokratisk og en svekkelse av norsk suverenitet. For tjue år siden fastslo Makt- og demokratiutredningen (2003) at folkestyret er svekket. Makt er overført til markedet, multinasjonale konserner, uavhengige forvaltningsorganer og rettslige institusjoner – i Norge og i utlandet. Et sentralt element i denne utviklingen er EØS-avtalen.

Allerede under Stortingets høring om Schengen-avtalen i 1997, advarte Eivind Smith, professor i rettsvitenskap ved Universitetet i Oslo, om at EØS-avtalen gir et misvisende skinn av suverenitet:

«... EØS er mye mer bindende for oss enn det formelt sett ser ut som. I noen sammenhenger, men aldri før i Stortingets bygninger, har jeg sagt at på sett og vis er EØS en konstitusjonell katastrofe, ikke økonomisk eller på annen måte, men en konstitusjonell katastrofe rett og slett fordi den går på at vi later som om vi er suverene i ganske mye større grad enn vi reelt sett er.»¹

Byråkratiet overtar for politikerne

Norges forhold til EU utspiller seg i stor grad på administrativt nivå. I det daglige er det ulike deler av embetsverket som pleier Norges forhold til EU gjennom seminarer, komiteer, ekspertgrupper og så videre. Omvendt forholder EU-organer og byråer seg særlig til norske direktorater, departementer og tilsynsorganer. Det meste handler om hvordan eksisterende eller forestående EU-regelverk skal gjennomføres og praktiseres i Norge.

Import av lover: Nærmere 15 000 lover fra EU er gjort gjeldende for Norge gjennom EØS-avtalen. (Foto: Eivind Formoe.)

Allerede i 1988, noen år før EØS-avtalen var kommet i stand, ga daværende statsminister Gro Harlem Brundtland forvaltningen instruks om å harmonisere norske lover og forskrifter til EUs regelverk.²

Både i det sentrale byråkratiet og i norske kommuner og fylkeskommuner er praktisering av EØS-regelverk en stor del av hverdagen. Ved motsetninger i forholdet mellom norske politiske styringssignaler og EØS-reglene, viser forskning fra blant annet ARENA Senter for Europaforskning, at det norske byråkratiet oftest lener seg på EØS-reglene på bekostning av den norske forståelsen og handlingsrommet.

Denne utviklingen har vært underkommunisert i den norske debatten, til tross for at den innebærer en undergraving av det norske folkestyret.³

Kommersialiseringen har svekket folkestyre

Tradisjonelt har det offentlige samarbeidet med private aktører for å løse oppgaver som det offentlige har ansvar for. Men det har skjedd store endringer de siste 30 årene. Stadig flere og nye oppgaver utføres nå av private kommersielle aktører – på vegne av det offentlige. Eksempler her er mye av busstrafikken, flere helsetjenester, strømleverandører, barnevern, arbeidsformidling og drift av flyktningmottak. Det overordnede målet har ifølge pådriverne vært å spare offentlige penger.

Noe av reguleringen som er knyttet til de disse forholdene er

direkte oppfølging av EØS-avtalen, som Lov om offentlige anskaffelser, mens andre, som å ta i bruk forretningsregnskap, er nasjonalt bestemt, men likevel sterkt påvirket av internasjonale trender blant annet fra EU.

Terskelverdier ved anskaffelser

I anskaffelsesregelverket (herunder også forsyningsforskriften og konsesjonskontraktforskriften) er det beløpsgrenser som fastsetter hva slags regler som gjelder for de aktuelle innkjøpene. Det finnes både nasjonale terskelverdier, som angir plikt til å utlyse et innkjøp i Norge, og EØS-terskelverdier, som betyr at det må kunngjøres for konkurranse i hele EØS-området.

EØS-terskelverdiene revideres hvert annet år av EU-kommisjonen, og settes tilsvarende i Norge av departementet. Gjeldende terskelverdier er for 2022-2024. Det er ulike terskler på ulike områder, blant annet:

- EØS-terskelverdien for statlige myndigheters vare- og tjenestekontrakter er 1,4 millioner, og for andre oppdragsgivere (unntatt kommuner) er terskelverdien 2,2 millioner.
- Bygge- og anleggskontrakter 56 millioner kroner (alle oppdragsgivere).
- Kontrakter om helse- og sosialtjenester 7,8 millioner kroner.

Berører mange kommunale saker

EØS-regelverket berører mange av kommunenes oppgaver. Det gjelder blant annet kommunen som arbeidsgiver, tilsynsorgan, innkjøper og utvikler av lokalsamfunn og næringer.

By- og regionforskningsinstituttet NIBR laget i 2018 rapporten «EU på dagsorden i norske kommuner og fylkeskommuner»⁴, på oppdrag for Kommunenes sentralforbund (KS). Den viser at EU-lovgivning og -politikk gjør seg gjeldende i halvparten av sakene i kommunestyrer og fylkesting. Så det er en sterk berøring mellom EØS-regelverket og sakene som kommer til behandling for lokale og regionale folkevalgte.

Avståelse av suverenitet

Nærmere 15 000 lover fra EU er gjort gjeldende for Norge gjennom EØS. Bare i 2021 ble 662 rettsakter tatt inn i EØS-avtalen. Største-parten av regelverkene er forordninger, som må innføres ordrett i norsk rett.⁵

Da EØS-avtalen ble godkjent av Stortinget i oktober 1992, var det en sentral forutsetning at avtalen skal være folkerettslig eller mellomstatlig, og ikke overnasjonal som et EU-medlemskap. EFTA-landene Norge, Liechtenstein og Island på den ene siden, og EU på den andre skulle være to atskilte «pilarer». Lovgivende, utøvende og dømmende myndighet skulle fortsatt være nasjonal, med noen få avtalte unntak. Med andre ord: EØS-avtalen skulle ikke utfordre nasjonal suverenitet. Det var begrunnelsen for at saken skulle avgjøres av Stortinget og ikke i en folkeavstemning, slik man hadde hatt om EU-medlemskap i 1972 og senere i 1994. EFTA-landet Sveits hadde folkeavstemning om EØS-avtalen, der det ble nei-flertall, og Sveits er derfor ikke del av EØS.

I strid med forutsetningene har myndighet blitt overført direkte til EU etter en énpilar-modell, som i tilfellet med jernbanebyrået ERA. Myndighetsoverføring på energi- og finansområdet er i praksis også en énpilar-variant, men skjer i form av kopivedtak formelt kanalisert gjennom ESA.

Myndighet til EU-byråer og ESA

EU har bygd ut et omfattende forvaltningsapparat, også utover EU-kommisjonen i Brussel. De rundt førti EU-byråene dekker områder som energi, finans, miljø, samferdsel, forsvar og justis. Norge deltar i 31 av EU-byråene⁶. EU-byråer og overvåkingsorganet ESA har fått direkte myndighet i Norge på ulike områder. Myndighetsoverføringen for finanstilsyn ble vedtatt etter Grunnloven § 115 om suverenitetsavståelse. De andre myndighetsoverføringene til EU-byråer og ESA har Stortinget vedtatt med vanlig flertall etter Grunnloven § 26. Her er noen sentrale saker:

- 2005: Det europeiske flysikkerhetsbyrået i Köln (EASA) får kompetanse til å bestemme typesertifisering for nye fly og gi påbud om reparasjon og kontroll overfor norske flyselskap. Tvister avgjøres av EU-domstolen.
- 2008: Det europeiske kjemikaliebyrået i Helsinki (ECHA) setter vilkår for registrering av kjemikalier. Adgangen til å innføre nasjonale forbud eller avgifter mot skadelige stoffer er svært begrenset.

Tvister avgjøres av EU-domstolen.

- 2012: Stortinget gir overvåkingsorganet ESA kompetanse til å bøtelegge norske flyselskap som bryter lisensen eller regelverket. EFTA-domstolen avgjør klagesaker.
- 2017: Aksept av pediatriforordningen om kontroll av legemidler for barn innebærer at ESA får direkte bøteleggingsmyndighet i Norge.
- 2018: Stortinget vedtar EUs tredje energimarkedspakke, med formell myndighetsoverføring til ESA.
- 2021: Med Stortingets vedtak av EUs fjerde jernbanepakke overføres det myndighet til EU-kommisjonen og jernbanebyrået ERA.

Vetoretten som ikke brukes

En grunnleggende forskjell mellom et EU-medlemskap og EØS-avtalen, er at i EØS har EFTA-landene formelt ikke overført lovgivningsmyndigheten. Det betyr at norske myndigheter hver gang står fritt til å akseptere eller avvise nye regler fra EU når de skal innføres i EØS.

Vetoretten, også kalt reservasjonsretten, er en avtalefestet del av saksgangen i EØS. Retten til å avvise at nytt regelverk tas inn i EØS-avtalen, er således en del av handlingsrommet Norge har. I Hurdalsplattformen er regjeringen tydelig på at handlingsrommet i EØS skal brukes: «Handlingsrommet i avtalen skal utredes og brukes aktivt, og det skal jobbes målrettet for å forsvare norske interesser overfor EU.»⁷

Når en lov er vedtatt i EU, blir den lagt frem for de tre EFTA-landene som er tilsluttet EØS. De nye lovene godkjennes i EØS-komiteen der EU-ambassadørene fra Norge, Island og Liechtenstein hver måned møter EU-kommisjonen. Det er normalt EU som legger frem nye direktiver og forordninger for EØS-komiteen.

I EØS-komiteen har EU og EFTA hver sin stemme. Det er altså EFTAs representant som på vegne av Norge, Liechtenstein eller Island kan nedlegge veto. Det betyr at et norsk «nei» må legges fram på forhånd når saken behandles i EFTA-statenes faste komité. Det er ikke krav om noen begrunnelse for et slik avvisning.

Vetoretten er kun tatt i bruk én gang, mot EUs tredje postdirektiv. Stoltenberg-regjeringen varslet overfor EU i mai 2011 at Norge ikke ville innføre direktivet. Dette skjedde uten motreaksjoner fra EU. Prosessen med forhandlinger eller suspensjon av regelverk etter EØS-avtalens artikkel 102 ble ikke iverksatt fra EUs side. Etter

regjeringsskiftet høsten 2013 trakk Solberg-regjeringen reservasjonen⁸, og direktivet ble innført i Norge i 2015.

Særlig Senterpartiet, SV og Rødt har flere ganger krevd veto mot nye rettsakter. KrF har også støttet flere av vetokravene. Det er av partier på Stortinget krevd veto mot blant annet:

Konsesjonsdirektivet (stortingssesjonen 1994-95)

Emballasjedirektivet (1995-96)

Jernbanedirektivet (1995-96)

Miljømerking, kriteriene ble vurdert som svake (1995-96)

Plantevernmidler (1995-96)

Infrastruktur og telefoni, liberalisering av telesektoren (1996-97)

Matsminkedirektivene (1998-99)

Barnematdirektivet (1998-99)

Gassdirektivet (1998-99)

Patentdirektivet (1999-2000)

Tjenestedirektivet (2005-06)

Datalagringsdirektivet (2010-11)

EUs tredje postdirektiv (2010-11)

Vikarbyrådirektivet (2011-12)

Finanstilsyn (2015-16)

Tredje energimarkedspakke (2017-18)

Fjerde jernbanepakke (2020-21)

«Om nødvendig skal det også tas i bruk»

Da EØS-avtalen ble vedtatt av Stortinget viste flertallet til vetoretten som en garanti for norsk suverenitet. I Stortingets EØS-debatt 15.-16. oktober 1992 uttalte daværende statsminister Gro Harlem Brundtland om vetoretten: «Vi har ikke kjempet fram det regelverket i EØS-avtalen uten grunn. Vi har gjort det fordi om nødvendig skal det også tas i bruk.»⁹

Begrensninger på motreaksjoner

I debatten om EUs energibyrå ACER ble det av enkelte hevdet at et nei i Stortinget ville true norsk eksport og tusenvis av arbeidsplasser – ja, sette hele EØS-avtalen i spill. Dette må karakteriseres som skremmelspropaganda. Ikke bare er vetoretten en avtalefestet rettighet, EØS-avtalen setter rammer for eventuelle motreaksjoner fra EUs side. Avtalen krever ingen begrunnelse for å bruke vetoretten.

EU kan ikke iverksette straffetiltak mot Norge, men kan sette den delen av EØS-regelverket som er *direkte berørt* ut av kraft (suspensjon, artikkel 102). Hensikten er å balansere de fordelene som Norge oppnår ved å reservere seg mot det aktuelle direktivet eller forordningen. EUs tredje energimarkedspakke med ACER-forordningen tilhører for eksempel EØS-avtalens vedlegg fire om energi. Suspensjonen kan ikke strekke seg utover det underkapitlet i vedlegget til EØS-avtalen som det avviste regelverket ville tilhørt.

Avtalens hoveddel og protokollene vil gjelde som før. Reglene om blant annet fri varehandel og forbudet mot antidumpingtiltak blir altså uansett ikke berørt. Det er EØS-komiteen, der EU og EFTA er likeverdige parter, som avgjør om og hvilken del av avtalen som skal suspenderes.

Folkestyre – hva må til?

Selv om EØS-avtalen har utviklet seg slik at den berører en rekke sektorer i det norske samfunnet, er likevel mange av politikkområdene EU befatter seg med utenfor EØS-avtalen. Norge kan føre en selvstendig utenriks- og sikkerhetspolitikk, med en aktiv rolle blant annet i de internasjonale klimaforhandlingene og i handelsorganisasjonen WTO. Utenfor EU har Norge råderett over fiskeriforvaltningen og landbrukspolitikken. EU-mynten euro og pengepolitikken er heller ikke omfattet av EØS. Norge kan dermed styre renten og påvirke kronekursen ut fra nasjonale vurderinger av blant annet hensynet til stabil økonomi, velferd og sysselsetting.

Offentlig sektor var aldri ment å være del av EØS-avtalen. Grunnen til at vi har fått mange saker som utfordrer hovedregelen er at dette er formulert uklart. I det kompliserte juridiske regelverket er det derfor viktig å skille *substans* fra formaliteter, som språk. Kommuner har muligheter til å drive egne tjenester selv – uten at det kommer i konflikt med EØS-avtalen. Hovedbegrunnelsen er at det for kommunal virksomhet er samfunnsnytt og innbyggernes ve og vel som er det sentrale, ikke markedstenkning, konkurranse og økonomisk overskudd.

I tillegg til at flere områder ikke er omfattet av EØS-avtalen, er det et betydelig handlingsrom også *innenfor* EØS-avtalen. Dette handlingsrommet bør brukes, til tross for det store presset fra næringslivet og andre aktører mot å bruke handlingsrommet.

Målet er at viktige naturressurser for Norge og basale tjenester for innbyggerne fortsatt skal styres av folkevalgte som vi som

innbyggere kan velge – og velge vekk. Slik er det ikke alltid nå. Nasjonale politikere er i stor grad og av flere årsaker satt på sidelinja. Ansatte i offentlig administrasjon er sterkt influert av EØS-fortolkningene. Da blir forståelsen av handlingsrommet snevert og trangt. Politikere på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå trenger mer kunnskap om at de ikke må sitte på sidelinja og ha mot til å sette temaet på dagsorden. Det er nødvendig for å styrke folkestyret.

Noter

- 1 Sitert i Dagbladet 09.06.1997.
- 2 Brev til departementene, 13.06.1988.
- 3 Se Aftenposten 08.01.2024. «Byråkratene tar seg av Norges forhold til EU. Men hvor ligger lojaliteten? Svaret overrasker professor», <https://www.aftenposten.no/verden/i/Xbk7yn/byraakratene-tar-seg-av-norges-forhold-til-eu-men-hvor-ligger-lojaliteten-svaret-overrasker-professor>
- 4 NIBR-rapport 2018:13.
- 5 I februar 2023 bestod EØS-avtalen av 3250 direktiver og 7357 forordninger, jfr. Jan R. Steinholt, «Forordningene som eter opp handlingsrommet», Nei til EUs skriftserie Vett nr. 1 2023.
- 6 EU-byråer Norge deltar i, 16.02.2022, <https://www.regjeringen.no/no/tema/europapolitikk/eos1/byra-program-samarbeid/eu-byraer/id685101/>
- 7 Hurdalsplattformen, s. 12.
- 8 Pressemelding fra regjeringen 23.11.2013, «Norges reservasjon mot EUs tredje postdirektiv skal oppheves», <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/norges-reservasjon-mot-eus-tredje-postdi/id746775/>
- 9 St. tid. (1992-1993).

Arbeidsliv i forandring

Hvilken betydning har EØS-avtalen hatt for kampen mot sosial dumping og løsarbeid?

EU og EØS-avtalen har forandret europeisk og norsk arbeidsliv dramatisk. Fagbevegelsen i Europa er sterkt svekket. Norske lover og regler for arbeidslivet har blitt endret som indirekte og direkte følger av EØS-avtalen. EØS er en dynamisk avtale som fremmer markedsliberalisme på bekostning av fagbevegelsens makt og innflytelse. Partsforholdene og maktbalansen i virksomhetene i Norge både i privat og offentlig sektor er endret til fordel for arbeidsgiver siden 1980-tallet.

Fordeling av verdiskapinga er kraftig endret i arbeidstakernes disfavør. Andelen som blir svært rike på å drifte virksomheter i både privat og offentlig sektor ved hjelp av andres arbeidskraft øker, mens reallønna for mange store grupper har stått i ro eller gått ned.

EU vedtok Lisboa-erklæringen i 2000 om å bli den mest konkurransedyktige handelsblokk i verden. EU-kommissær Pedro Solbes sa i 2003 at hvert enkelt land måtte foreta tøffe reformer i arbeidslivet og velferdsordninger for å bedre EUs konkurransekraft overfor USA og Asia¹. Her var målet at den frie flyt av arbeidskraft og tjenester skulle oppnå lønnskurransse i EUs indre marked (og EØS). Industrierarbeidsplasser i flere bransjer, inkludert Norge, ble flagget ut for tilgang til billig arbeidskraft og lave skatter.

Kampen mot innleie og frislipp av bemanningsbransjen

Sosial dumping med løsarbeiderregime arter seg forskjellig i ulike land. EUs østutvidelser har gitt omfattende pendlervirksomhet, lønnskurransse og synkende organisasjonsgrad. Andelen selvstendige arbeidstakere øker, noe som gjør arbeidslivskriminalitet enklere. Fagbevegelsens hovedsak er å sikre forutsigbarhet i arbeidstid med lønn å leve av. Arbeidstilknytning er avgjørende.

Norges tilslutning til EØS-avtalen tvang Norge i 1993 til å endre regelverket om innleie av arbeidskraft fra EU/EØS-land. Kontrollavtalen mellom LO og NHO som sikret innsyn, tarifflønn og kontroll med import av utenlandsk arbeidskraft ble kansellert og endret til fri flyt av arbeidskraft og tjenester. Regimet med Kontrollavtalen sikret LO makt og innflytelse. Men den var i strid med EØS-avtalen

Strid om innleie: EØS-tilsynet ESA mener de norske begrensningene i bruk av innleie er i strid med EØS-avtalen. (Foto: Eivind Formoe / Nei til EU.)

fordi at utenlandske firmaer med arbeidskraft ble «diskriminert». Nytt regelverk om Allmengjøring av tariffavtaler som bygde på EUs regelverk om ikke-diskriminering ble vedtatt. Ved bevis på sosial dumping kan en Tariffnemnd på fem representanter foreslå at deler av en tariffavtale blir forskrift.

Innleie i verkstedindustrien

Etter øst-utvidelsen i 2004 har tusenvis av innleide arbeidere fra først Polen og deretter Baltikum og Romania kommet på norske verft. Skipsverft på Vestlandet har omtrent samme antall sveisere, platearbeidere og mekanikere på verftene i dag som på 1980-tallet, men er dominert av fagfolk fra Polen, Baltikum og Romania. Dette er også et resultat av manglende vekt på fagutdanning i Norge.

Det har vært mange tilfeller med sosial dumping på skipsverft siden 2004. På Norges største skipsverftkonsern Vard ble det bygget luksus cruiseskip med rumenske arbeidere fra underleverandører som gikk på ulovlig luselønn helt ned til kr. 30 pr. time fra 2020/21. Omfanget av innleie er stort i hele verftsindustrien. Både skipsverftene og leverandørindustrien bruker innleide utenlandske fagarbeidere, men som ikke lønnes som fagarbeidere fordi de ikke har norsk fagbrev.

Sosial dumping og arbeidskriminalitet er fortsatt et stort samfunnsproblem. Dette viser en grell kontrast i forhold til vilkårene for arbeiderne på skipsverftene før EØS-avtalen. Den gang

organisasjonsgraden var høy, og det var kontroll som ble utført mellom fagforeningene og fylkesarbeidskontorene.

Kampen mot EUs vikarbyrådirektiv

EU vedtok vikarbyrådirektivet i 2008 med mål om at bemanningsforetak («vikarbyråer») skulle likestilles som ordinære bedrifter. Forbud og restriksjoner i arbeidsmarkedet for bemanningsforetak ville være i strid med direktivet. Norsk Transportarbeiderforbund var tidlig ute om å kreve bruk av reservasjonsretten (veto) mot direktivet.

Fagforeninger i Oslo gjorde et registreringsarbeid som dokumenterte omfang av innleie fra bemanningsforetak i byggenæringen. De dokumenterte at de seks største bemanningsforetakene var dobbelt så store som de seks største entreprenørene.

Fellesforbundets vedtak om veto mot EUs vikarbyrådirektiv ble fulgt opp med vedtak i LOs sekretariat og videre med en aksjonsdag i januar 2012 og politiske streiker for veto over hele landet. Likevel ble vikarbyrådirektivet vedtatt.

Gjennom kampen mot direktivet fikk fagbevegelsen sterkere innflytelse enn hva Ap hadde tenkt. Fagbevegelsen fikk bestemmelser om likebehandling og kollektiv søksmålsrett i 2013. Dette skulle vise seg å bedre vilkår for mange arbeidere i bemanningsbransjen.

Byggfagmiljøene i Oslo fulgte opp med registrering av innleie i 2015 og viste i sin rapport at nå var de 6 største bemanningsforetak 6 ganger så store som de 6 største entreprenører. Tilsvarende rapport ble laget i 2017 i forbindelse med LO-kongressen, nå også med El og IT i Oslo Akershus. Den viste 85 prosent lovbrudd med hele 73 bemanningsforetak registrert og økende innleie. Et stort problem var at bemanningsforetakene praktiserte ingen betaling mellom oppdrag. Bemanningsbransjen satte løsarbeid i system, og det ble påpekt lovbrudd på bestemmelser om faste ansettelse i arbeidsmiljøloven. Likevel førte endringen i loven om likebehandling til at det ble kjørt saker for medlemmer i bemanningsbransjen om likebehandling av lønn og vilkår som lønn. På 8-10 år er lønna økt betraktelig til norsk nivå på større anlegg etter krav om økt minstelønn i Fellesforbundet.

Lovendring og forbud mot innleie

Med utgangspunkt i politiske streiker høsten 2017 i byggmiljøene i Oslo, ble kravet om at kun bedrifter med tariffavtale med en

hovedorganisasjon skulle kunne leie inn lovlig. KrF stemte i lag med Ap, SV og Rødt. Dette var en viktig seier. Hadde taktikken vært hele landet, hadde det ikke vært mulig med flertall.

Det skulle bli tre politiske streiker til som fikk Ap/Sp-regjeringa til å endre regelverket og innføre forbud mot innleie fra bemanningsbyrå i byggeplasser i Oslo, Viken og Vestfold. Dette er å utnytte handlingsrommet i EØS-avtalen, ved å bruke forskriftsadgangen i arbeidsmiljøloven og forby innleie fra bemanningsbransjen i en bransje i et avgrenset område. Forbudet ble innført 1. juli 2023, og har ført til at en god del arbeidere fra bemanningsforetak blir fast ansatt i ordinære bedrifter². Kartlegging av 39 byggeplasser viste at bemanningsforetak var fjernet fra mange byggeplasser. Det er selvsagt problemer med omgåelser, men her kan klubber og fagforeninger ta tak og reise saker.

ESA har sendt kritiske brev til regjeringa om at forbudet om å leie inn fra bemanningsforetak på byggeplasser i Oslo, Viken og Vestfold trolig er i strid med EØS-avtalen og EUs vikarbyrådirektiv. ESA har truet med å sende saken til EFTA-domstolen.

Fellesforbundet gjorde i oktober 2023 med over 70 prosent flertall på sitt landsmøte et historisk vedtak:

«Norske tariffavtaler og norsk arbeidslivslovgivning må ikke forringes som følge av EUs regler. Dersom EFTA domstolen eller ESA tvinger Norge til å endre regler om innleie, vil Fellesforbundet jobbe for en alternativ handelsavtale og annen tilknytning til EU.»

I skrivende stund vet vi ikke om forbudet i Oslo, Viken (nå Akershus, Østfold og Buskerud) og Vestfold i bygg vil ende i EFTA-domstolen.

Innleie i offentlig sektor

Fagforbundet i Hordaland dokumenterte at selskapet Orange Helse drev med innleide sykepleiere og helsearbeidere. De var sterkt underbetalte helsearbeidere fra Baltikum, Ungarn og Slovakia. En rapport fra De Facto viste at Orange Helse bedrev utstrakt utleie av kvinnelige sykepleiere i hele 80 norske kommuner³. Dette var arbeidslivskriminalitet med elendig lønn og dårlige arbeidsforhold. Sykepleiere måtte betale for å jobbe, satte seg i gjeld og fikk trusler om de ikke godtok arbeidsvilkårene. De måtte jobbe i lange

uforsvarlige vakter uten hvile, som var en fare for både den enkelte sykepleier og for pasientene.

Bergen kommune sa opp avtalen med Orange Helse etter flere års kamp i 2016. Oslo kommune fulgte opp og sa opp kontrakten. I april i 2016 sa tre regionale helseforetak opp avtalene om innleie fra Orange Helse. Likevel klarte Orange Helse å lage nye avtaler om utleie av helsearbeidere til 12 kommuner i Sogn og Fjordane.

I september 2018 omorganiserte Orange Helse, og skiftet navn på alle sine selskaper. Holdingsselskapet Orange Helse ble til Rotam AS. Selskapsstrukturen ble enda mer komplisert, der bemannings-selskapet ble endret fra Orange Service til Seie AS. Omorganisering og navneendring ga resultater med å oppnå store kontrakter i Sve- rige og Norge.

Tillitsvalgte i Fagforbundet og Sykepleierforbundet har påpekt at det er dyrt å leie inn i stedet for å ansette egne helsearbeidere. Det gir en sammenheng for kravene kvinnelige sykepleiere har til lønns- og arbeidsforhold, når sykehusene betaler for innleid arbeidskraft i dyre dommer.

Flere bransjer må diskutere forbud og restriksjoner som sikkert vil utfordre EUs vikarbyrådirektiv. Den forskriftsmessige mulighet til forbud var i utgangspunktet tiltenkt helsevesenet.

Bruk av underleverandører

Anskaffelsesloven med tilhørende forskrift bygger på EØS-retten. Det vil si at statlige, kommunale og fylkeskommunale myndigheter skal legge vare-, tjeneste- eller bygge- og anleggskontrakter, her- under konsesjonskontrakter, ut på anbud i hele EØS-området når kontrakten overstiger et visst minstebeløp. De som vinner de ulike kontraktene, setter mange oppdrag ut til underentreprenører i inn- og utland. Hovedkontraktene for Follobanen gikk til spanske og italienske selskaper. Prosjektet har vært utsatt for store forsinkelser og tekniske mangler. Da det ene italienske selskapet søkte konkurs- beskyttelse og stanset utbetalinger til en rekke underentreprenører, stoppet hele arbeidet opp. I 2015 hevet Bane Nor kontrakten «fordi det gir større kontroll over prosjektets økonomi, kvalitet og frem- drift»⁴.

Kabotasje i flere former

Kabotasje er transportoppdrag innenfor grensene til et annet land enn der transportøren hører hjemme. I utgangspunktet er kabotasje

forbudt i Norge. Men dette forbudet er opphevet av EØS-avtalen. Kabotasje foregår til lands, til sjøs og i lufta.

Innenfor godstransport gjelder begrensninger på tre oppdrag i uka, en regel som imidlertid ofte omgås. Regjeringa har foretatt noen svært forsiktlige innstramminger i form av en «frysperiode» på fire dager etter at den første kabotasjerunden er utført. Så med litt velvilje kan en si at begrensningene nå er tre oppdrag i løpet av elleve dager. Dette regelverket er ikke lett å håndheve.

Veipakka til EU (mobilitetspakke 1) ble etter lang tids tautrekking vedtatt sommeren 2020. Godstransporten i EU er preget av postkasseselskaper og underbruk basert i østeuropeiske land der lønningene er lave. De drifter biler i resten av EØS-området, særlig i Vest- og Nord-Europa, med sjåfører ansatt på hjemlandets lønnsbetingelser. Ved hjelp av sosial dumping vinner disse selskapene i konkurransen om internasjonale transporter eller kabotasjeoppdrag i andre land.

Ved siden av lovlige kabotasjeoppdrag (inntil tre i uka), skjer det ulovlig kabotasje i stort omfang. Kontrollstasjonene avdekker bare en brøkdel av det som foregår.

Noter

- 1 Aftenposten 30.10.2003.
- 2 Ifølge en karlegging fra oktober 2023 utført av Bygningsarbeidernes Fagforening avd 600 Fellesforbundet, Tømrer og Byggfagforening avd 601, Elektroarbeidernes Fagforening og Heismontørens Fagforening.
- 3 Roar Eilertsen, Bemanningsselskaper i kommunesektoren. Erfaringer med Orange Helse, De Facto, Rapport 2:2018, <https://www.de-facto.no/wp-content/uploads/2018/01/Bemanningsselskaper-i-kommunesektoren.pdf>
- 4 Aftenposten 30.01.2018, <https://www.aftenposten.no/norge/i/ka34nX/bane-nor-hever-kontrakter-med-italiensk-entreprenoer>

Norge i EUs klimapolitikk

Frem til 2030 er Norge full deltager i EUs klimapolitikk.

Helt sentralt for EUs klimatiltak er etableringen av et kvotesystem, som setter et tak på karbonutslipp fra industrier og kraftverk. Ved å skape et marked for karbonkvoter skal dette systemet oppmuntre bedrifter til å redusere utslippene sine. Norske bedrifter har vært en del av EUs kvotemarked gjennom EØS-avtalen siden 2008.

I 2022 innbrakte auksjoneringen av utslippsrettigheter 38,8 milliarder euro totalt for EU og landene i kvotemarkedet¹. Siden midten av 2023 skal alle midlene gå til klimaformål, herunder utvikling av fornybar energi. Men det er fortsatt frikvoter til industri der det ellers ville ført til karbonlekkasje. (Altså der klimagassutslipp trolig vil bli flyttet fra Europa, som følge av at Europa innfører tiltak for å redusere klimagassutslippene.) Mye av norsk kraftkrevende industri får slike frikvoter. For å motvirke karbonlekkasje har man også CO₂-kompensasjonsordningen som åpner for kompensasjon for den delen av strømprisen som skylder CO₂-avgift.

Karbontollen

En sentral del av EUs klimapakke «Fit for 55» er at EU skal bevege seg bort fra kompensasjonsordninger og frikvoter. EU skal heller basere seg på karbontoll i industrisektoren. Karbontollen (Carbon Boarder Adjustment Mechanism, CBAM) trådte i kraft for en prøveperiode fra høsten 2023 og innføres med avgift i 2026. Planen videre er at gratiskvoter gradvis fjernes fra 2030 til 2035. Det er sannsynlig at det samme vil skje med CO₂-kompensasjonsordningen. Regjeringa har enda ikke avgjort om Norge skal delta i CBAM.

Karbontollen skal legge toll på varer som importeres til EU fra land som ikke oppfyller nødvendige CO₂-krav. Dermed vil europeiske industriaktørers konkurransekraft på hjemmemarkedet bli ivaretatt overfor utenlandske konkurrenter. Problemet med karbontollen er at den ikke kommer med løsninger for den delen av industrien som eksporterer til tredjeland, altså utenfor EU.

Selvsensur: Harmoniseringen i EØS-avtalen har gitt en innlært selvsensur som har bremset videreutvikling av nasjonal miljøpolitikk. (Foto: Markus Spiske / Unsplash.com.)

Norge har en kraftkrevende industri som leverer til et internasjonalt marked. Norge konkurrerer med land som Kina, India, Brasil og stater i USA. Forsvinner CO₂-kompensasjonsordningen vil norsk industri få en strømpris de neppe kan leve med. Forsvinner frikvoter handler det om milliardbeløp for norsk prosessindustri og svekket konkurransekraft. En overgang til CBAM kan dermed føre til utflytting av industri fra Norge og økte utslipp globalt.

Utslippsmålene

Norge har meldt inn et mål til Parisavtalen om å kutte utslipp med minst 55% innen 2030, sammenlignet med 1990-nivået, og har en avtale med EU for å nå målet. Parisavtalen inneholder ingen sanksjonsmekanismer, men det finnes sanksjonsmekanismer i EUs klimalov. Norges måloppnåelse på avtalen med EU blir kontrollert av ESA. Ved mangel på måloppnåelse kan det i ytterste konsekvens bli pådømt sanksjoner av EFTA-domstolen. Det ligger i regelverket at det kan kjøpes utslippskutt fra de av EU-landene som har klart å kutte mer.

Overordna er det EUs klimalov som setter målene, mens

kvotemarkedet er reguleringsmekanismen som skal styre samfunnet mot målet. Klimakvotene kan kjøpes og selges på markedet. Målene og sanksjonsmekanismene legger press på landene for å bygge ut fornybar energi med mål om å kutte klimagassutslippene. Dette kan gå på bekostning av en langsiktig overordna klimastrategi. Systemet kan føre til at det blir gjennomført klimatiltak som får ned utslipp på kort sikt, uten at tiltakene er effektive på lang sikt. Dette dilemmaet er tydelig i debatten om elektrifisering av norsk olje og gass med kabler fra land. For å nå 2030-målene trenger Norge å få ned utslippene fra olje- og gass-sektoren raskt, men den globale effekten av elektrifiseringa er omdiskutert. Når man bruker kabler fra land til sokkelen blir det låst opp store mengder elektrisitet, som kunne vært brukt på overgangen fra fossilt til fornybart. Altså er det et tiltak som kan gi mening hvis det viktigste er å nå 2030-målet, men det bidrar ikke til en langsiktig klimastrategi, som får samfunnet vekk fra fossilsektoren.

Parisavtalen anbefaler å kutte utslipp først der det er mest formålstjenlig og minst ressurskrevende. Norge kunne heller fokusert på utvikling av fornybare energiteknologier som krever lite ressurs- og arealbruk, og som kunne ha stor overføringsverdi til andre land. Dette kunne bidratt til internasjonalt samarbeid som monner for å oppnå de globale utslippsmålene.

Ansvar uten frihet

Norge har tatt EUs klimalov inn i sitt lovverk og fastsatt hvor mye utslipp som skal kuttes. EU (formelt ESA) påtar seg ansvaret for å etterse at målene i klimaloven blir oppnådd. EU kan håndheve loven ved å sanksjonere, men ansvaret for selve gjennomføringen av klimatiltakene legges på landene. EØS-avtalen setter absolutte krav til hvilken økonomisk styring som kan brukes for å gjennomføre klimatiltakene, og Norge er satt i en situasjon med ansvar uten frihet.

Det påføres et stort press på landene fordi EU kan, gjennom klimaloven, sanksjonere hvis målene ikke oppfylles, samtidig som måloppnåelse i praksis blir umulig siden landene må følge en markedsliberal modell. EØS fratar dermed Norge mulige strategiske valg basert på landets geografiske særegenheter, folks kunnskaper og tilknytning til naturen. Et eksempel på dette er EUs frie etableringsrett, som gjør det vanskelig å si nei til utbygging

av datasentre for kryptovaluta eller datasentre som kan være lite samfunnsnyttige. Innføringen av en relativt sett høyere elavgift på datasentre for kryptovaluta ble stanset på grunn av EØS-regler. Et annet eksempel er at under EØS-avtalen er det som utgangspunkt ulovlig å gi statsstøtte til industri som kan være viktig for utvikling av lokalsamfunn med lokal produksjon og desentraliserte energisystemer.

Hydrogen

Hydrogen har fått en viktig rolle i REPowerEU, som er EUs plan for å frigjøre EU fra avhengighet av russisk gass, olje og kull. Denne planen har satt EUs 2030-mål for grønt hydrogen til 20 millioner tonn, hvor halvparten skal importeres og den andre halvparten produseres hjemme. Hydrogen fremstår nå som et midtpunkt i EUs klimapolitikk, der hydrogen som energibærer skal kompensere for svakhetene ved fornybare teknologier.

EU har etablert partnerskap med såkalte «pålitelige partnerland», og tar sikte på å etablere tre korridorer for å importere hydrogen fra Nordsjøen (Norge og Storbritannia), fra Nord-Afrika og fra Ukraina.

Pascoe Sabido fra Corporate Europe Observatory og Chloé Mikolajczak i Fossil Free Politics beskriver i en artikkel i *Social Europe* det de kaller «nykolonialistisk ressursovertagelse»². De argumenterer for at hydrogenøkonomien slik den bygges opp i EU, er en type grønnvasking som forlenger bruken av fossil gass. EUs importplaner for hydrogen vil dessuten trekke fornybar energi vekk fra lokale behov i de afrikanske landene.

Bygningsenergidirektivet

EU-parlamentet og rådet ble i desember 2023 enige om innskjerping i bygningsenergidirektivet, som en del av EUs klimapakke «Fit for 55». Målet er å gjøre bygningsmassen energieffektiv og karbonfri i 2050. Samtidig åpnes det for at bygningene kan varmes på gasskjeler fram til 2040, og anlegg som ikke kun bruker fossilt brensel (hybrid) skal ikke ha krav om utfasing. Den europeiske forbrukerorganisasjonen *BEUC* er bekymret for at dette vil være et smutthull for fortsatt fossilt brensel.

Kostnadene som påløper for eiere av eksisterende bygninger og boliger er antakelig den største utfordringen. Boligene med dårligst energieffektivitet eies ofte av folk med dårligst råd. Huseierne

beregner at rundt 200 000 norske eneboliger og tomannsboliger må oppgraderes innen 2030 med kommisjonens forslag.

Nei til EU påpeker i strategidokumentet om klimapolitikk at «energiøkonomisering i husholdningene og industri bør prioriteres der hele befolkningen deltar og støtter opp om det grønne skiftet gjennom energibesparende tiltak». Dette omfatter både energisparing, effektivisering og utnyttelse av kortreist energi som jordvarme og varmepumper.

Mer omstridt er det hvilket tempo tiltakene skal ha og hvordan de skal finansieres. Det er store forskjeller mellom landene både når det gjelder bygningsmasse og klima. En kritikk mot kravene er dessuten at det er ressursløsende med riving eller store tiltak på eksisterende bygninger som ellers har god standard, og at dette ikke gir miljøgevinst i et livsløpsperspektiv.

I stedet for å innføre det reviderte bygningsenergidirektivet i EØS-avtalen, kan man velge å innføre et mer tilpasset norsk regelverk. Da kan man bruke de mest egnede delene av EU-direktivet som gir klimagevinst, samtidig som man unngår ressursløsning og skjermer folk mot økte bokostnader.

Transport i det indre marked

I EU er dagens klimautslipp fra transport like høye som i 1990. Elektrifiseringen av bilparken har kommet langt i Norge, men veitransport er fortsatt en stor forurensner. EUs indre marked baserer seg på spesialisering i produksjon og fri vareflyt. Dette er tankemåte som fører til økende transportbehov og mer godstransport over lange avstander. Økt varehandel og økonomisk vekst blir dermed tett knyttet til økt transport med det energiforbruket og utslippene som dette medfører. I det indre marked har vi dessuten sett et inntog av useriøse aktører i veitransport, som bruker dårlige arbeidsforhold og lav lønn som konkurransefortrinn.

Innlært selvsensur

På 1980-tallet var Norge et foregangsland med høye miljøstandarder. Innføringen av EØS i 1994 innebar som hovedregel at Norge ikke lenger kunne opprettholde strengere miljø- og helsekrav til produkter enn dem som EU vedtok. Det ble i løpet av få år etablert en innlært selvsensur som bremsset videreutvikling av nasjonal miljøpolitikk. Tretti år senere er det vanskeligere å holde norske politikere ansvarlige for norske miljøstandarder.

Med henvisning til EØS-avtalen stoppet arbeidet med å forbedre de norske reglene opp, i påvente av nye regler fra EU. Et unntak er den norske CO₂-avgiften, som er et viktig tiltak i klimapolitikken. Skatt- og avgiftspolitik er utenfor EØS. Naturvernområdet er også utenfor EØS. Den norske naturmangfoldloven regnes som en av de fremste i verden, og ble nominert til en internasjonal pris for beste naturforvaltningslov (Future Policy Award 2010). Norge har dessuten et større handlingsrom enn EUs medlemsland til å forby GMO (genmodifiserte organismer) ut fra vurderinger av bærekraft, samfunnsnytte og etikk.

EU som klimahelt – forestilling eller virkelighet?

EU-kommisjonen utarbeider mange forslag til nye planer, målsettinger, direktiver og forordninger som er relatert til klimapolitikk. EU markedsfører seg som «klimahelt», men er dette i samsvar med den reelle politikken?

EUs klimapolitikk bærer generelt preg av tilbakeslag og svak gjennomføringsevne. EU er ikke i rute for å nå reduksjonsmålet i 2030, og mye av utslippskuttene siden 1990-tallet har vært en konsekvens av avindustrialisering og import av biobrensel. Kullforbruket i EU økte fra 2020 til 2022. Dette har skjedd til tross for at europeiske selskaper har flyttet deler av produksjonen fra Europa til Kina, der kullforbruket økes i rask tempo. Raffinering av mineraler skjer hovedsakelig i Kina med høyt forbruk av kull, mens de foredlede råvarene forbrukes i Europa. Dette gjør at klimautslippene i Europa reduseres, men klimautslippene opprettholdes globalt.

Som et resultat av dyrt og ustabilt energimarked er en økende del av EUs befolkning rammet av energifattigdom og fryser om vinteren. EU er bygd på markedstenkning, og dette preger også klimapolitikken. Økte forskjeller forårsaket av klimatiltak svekker legitimiteten til politikken og rammer de svakeste i samfunnet.

Noter

- 1 Use of auctioning revenues generated under the EU Emissions Trading System, EUs miljøbyrå, 19.12.2023, <https://www.eea.europa.eu/en/analysis/indicators/use-of-auctioning-revenues-generated>
- 2 EU hydrogen targets—a neo-colonial resource grab, 24.05.22, <https://www.socialeurope.eu/eu-hydrogen-import-targets-a-neo-colonial-resource-grab>

Økonomi og næringsliv

EØS-avtalen begrenser verktøykassen for at myndighetene kan drive en aktiv næringspolitikk. Gir avtalen forutsigbarhet for norsk næringsliv?

Norge har hatt en formidabel økonomisk vekst de siste 30 årene. Bruttonasjonalprodukt (BNP) har totalt sett økt med 450 prosent i Norge fra 1994 til 2022, ifølge Verdensbankens database (målt i USD). Til sammenligning er økningen for Sveits 270 prosent og i EU 230 prosent.¹ Både Norge og Sveits har altså greid seg godt utenfor EU, og Sveits har hatt en sterkere økning enn EU selv om Sveits også er utenfor EØS.

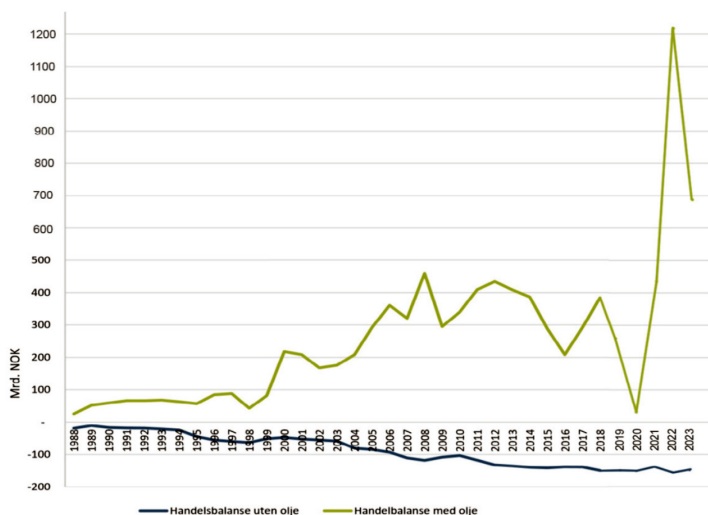
BNP per person i 1994 var 1,7 ganger høyere i Norge enn i EU og 2,5 ganger høyere i Sveits. I 2022 var forholdstallet for Sveits fortsatt 2,5 ganger mer enn EU, og Norge hadde økt til 2,9. Dette til og med i en periode med høyere folketallsvekst i Sveits og Norge enn i EU.²

EØS-avtalen gjør Norge til en del av EUs indre marked. Hvordan har den økonomiske utviklingen vært for EU i en internasjonal målestokk siden 1994? EUs økonomi var litt større enn USAs frem til finanskrisen i 2008. Nå er derimot EUs samlede økonomi to tredeler av USAs, og per person er BNP dobbelt så stort i USA. Kina har også passert EU i størrelse.³ I dette perspektivet har EUs indre marked vært preget av økonomisk stagnasjon sammenlignet med andre deler av verden.

Samlet sett har Norge et betydelig handelsoverskudd overfor EU, men årsaken er i stor grad eksporten av olje og gass, samt sjømat. Handelen med fastlandsvarer viser derimot et årlig underskudd for Norge mellom 120 og 160 milliarder kroner de siste ti årene. Norsk næringsliv har tapt markedsandeler hjemme, og få norske næringer utenom olje og gass samt sjømat har vunnet markedsandeler på EUs indre marked. Likeledes importerer Norge tjenester fra EU for større verdier enn det som blir eksportert. Dette reiser spørsmålet om frihandelen og reguleringene i EØS-avtalen er mest gunstig for Norge eller EU.

Forbudet mot offentlig støtte

EØS-avtalens hovedregel om forbud mot offentlig støtte setter

Figur: Norges handelsbalanse mot EU med og uten oljebaserte produkter (milliarder kroner). Kilde: SSB.

begrensninger for myndighetenes muligheter for en aktiv næringspolitikk og industriutvikling. Det skal ikke mye til før støttebeløp anses å vri konkurransen og påvirke samhandelen mellom landene. Det omfatter ikke bare direkte økonomiske tilskudd, men også gunstige lån, skatte- og avgiftsfordeler samt salg av eiendom, varer eller tjenester under markedspris. Nye støttetiltak skal forhåndsmeldes. Utbetalt støtte som ESA mener er ulovlig, vil normalt bli krevd tilbakebetalt.

Såkalt industrikraft var frem til 2000-tallet en nøkkelkomponent i norsk industripolitikk. Gjennom langsiktige avtaler ble industrien sikret reduserte kraftpriser fra Statkraft. Det ga forutsigbarhet og er en av grunnene til at det har vært mulig å videreutvikle industri i Norge selv om lønnskostnadene er høye.

De fleste kontraktene utløp mellom 2004 og 2011. Da regjeringen i 1999 tok initiativ til å videreføre avtalene, kom det en klar advarsel fra overvåkingsorganet ESA: Slike avtaler ville være statsstøtte, som er ulovlig ifølge EØS-avtalen. ESA mente industrikraften var konkurransevridende, ved at den gir norske industribedrifter bedre vilkår enn andre europeiske industribedrifter, uten å ta hensyn til andre kostnadsforhold for norske bedrifter. Norske myndigheter fulgte ESAs instruks, og det ble bestemt at avtalene ikke skulle forlenges.

De historisk høye strømprisene i Norge, med store regionale

forskjeller, har de siste årene blitt forsøkt kompensert med en strømstøtte til private. For næringslivet står EØS-regler i veien for en bred strømstøtteordning.

Bidens støttepakke utfordrer EUs markedsliberalisme

Et raskt skifte i retning proteksjonisme og statlig subsidiering av egen industri, gjør seg tydelig gjeldende i USA, Kina og i EU. Det skjer delvis i tilslørt form som «karbontoll» eller grønn omstilling. EU går i retning av økende proteksjonisme utad, men fortsatt full markedsliberalisme innenfor unionen og det øvrige EØS-området.

USAs president Joe Biden innførte i 2022 den såkalte Inflation Reduction Act (IRA), med omfattende skattefritak for å fremme «grønn» teknologi som vindkraft, batteri og hydrogen. Det kan være snakk om så mye som tusen milliarder dollar i samlet støttebeløp. Det er videre krav om amerikanske innsatsvarer. Tiltaket er møtt med kritikk for å bryte med WTO-avtalen, men har vist at tiden ikke er over for en aktiv stat i næringspolitikken.

Samtidig har EU myket noe opp statsstøttereglene, dels motivert av det grønne skiftet, dels for gjenoppbygging etter koronapandemien og dels som svar på Bidens tiltak og konkurransen med tredjeland generelt. EUs reformer handler om å tillate nasjonale subsidier, samt bruk av felles EU-midler.

Distriktpolitikk på nåde

EØS griper inn mot distriktpolitikken fra flere kanter: både virkemidlene, omfanget av støtteområdet og støttesatsene må være i samsvar med EUs regelverk. Endrer EU reglene sine for distriktsstøtte, gjelder endringene også i Norge. Og da dreier det seg om den *norske* distriktsstøtten slik den blir vedtatt av Stortinget og finansiert over det norske statsbudsjettet.

På lengre sikt kan distriktpolitikken vår henge i en enda tynnere tråd: I Norge er de regionale forskjellene i levestandard og arbeidsløshet langt mindre enn i de fleste EU-land. Det er derfor ikke gitt at EU i lengden vil akseptere at Norge skal kunne gi støtte til bedrifter i områder som i EU-sammenheng har høy levestandard og lav arbeidsløshet.

I Norge har vi en gradert arbeidsgiveravgift etter hvor i landet virksomheten foregår. Graderingen gjør det billigere å ha folk i arbeid i distriktene enn i pressområdene. Overvåkningsorganet

ESA reagerte tidlig på denne graderingen, og saken endte i EFTA-domstolen. Domstolen fastslo i mai 1999 at denne graderingen av arbeidsgiveravgiften var i strid med EØS-avtalen.

Den prinsipielle konklusjonen var at graderingen måtte vekke for all næringsvirksomhet som er i konkurranse med virksomhet i andre EØS-land. Norge kunne derfor inntil videre beholde gradert arbeidsgiveravgift for den delen av næringslivet som ikke konkurrerer med selskap i andre EØS-land. Den graderte arbeidsgiveravgiften er det tyngste virkemidlet i den norske regionalpolitikken, og graderingen lever på EUs nåde. Den midlertidige løsningen EFTA-domstolen kom fram til, gir ingen garantier for framtida. Det blir ny granskning av ordningen hver gang EU endrer reglene sine for nærings- og regionalstøtte.

Urettferdig og konkurransevridende kraftmarked

I stedet for å gi like konkurransevilkår, har det børsbaserte energiregelverket gitt ekstremt urettferdige konkurransevilkår for store deler av næringslivet. Etter Stortingets aksept av EUs tredje energimarkedspakke i 2018, har deler av næringslivet opplevd økonomisk krise utelukkende på grunn av høye og uforutsigbare strømkostnader.

Store områder i Norge, som har lavest kostpris i Europa på vår regulerbare kraft, har siden 2021 ofte måttet betale en kraftpris som er enda høyere enn på kontinentet. Flere bedrifter i Sør-Norge har måttet stenge ned som følge av strømpriser både 10 og 50 ganger høyere enn konkurrerende bedrifter i andre budområder. Dette gjelder også innenlands, ettersom strømprisen varierer til dels ekstremt også mellom norske budområder. EU-krav til nettutbygging for å forsyne eksportkablene gir i tillegg dramatisk økende nettleie.

For Statnett gir de voldsomme prisforskjellene mellom budområder store flaskehalsinntekter. Tidligere kunne disse brukes direkte til å redusere nettleia. Med EUs tredje energimarkedspakke er en slik bruk av inntektene som hovedregel ulovlig. Inntektene kan etter regelverket bare unntaksvis brukes til slik subsidiering, etter at overordna formål om nettutbygging er ivaretatt. Reguleringsmyndigheten for energi (RME) utformer forskrifter og vedtak som Statnett må rette seg etter.

Den bakenforliggende årsaken er nye utenlandskabler til Tyskland og Storbritannia, kombinert med et EU-bestemt kraftregime

som overvåkes av energibyrådet ACER gjennom instruksjon av reguleringsmyndigheter i hvert enkelt land. I Norge er dette RME, som etter regelverket er fristilt fra norske myndigheter og formelt overordnet forvaltningsorganer som NVE.

Handel med landbruksvarer

EUs felles landbrukspolitikk er utenfor EØS-avtalen. Norge skulle i utgangspunktet ha samme tollbeskyttelse på import av matvarer fra EU som på import fra andre deler av verden. Dette prinsippet vil EU ha flest mulig unntak fra.

EØS-avtalen inneholder en utviklingsklausul (artikkel 19) som sier at det annet hvert år skal være en gjennomgang «med sikte på en gradvis liberalisering av handelen med landbruksvarer» mellom Norge og EU. Avtalen sier den økte handelen med mat skal være til gjensidig fordel. Men forhandlingene har ført til at importen av mat fra EU er mangedobla, mens den norske eksporten av mat til EU har økt langt mindre.

I en protokoll knyttet til EØS-avtalen (protokoll 3) har EU sikret seg at handelen med bearbeidede landbruksvarer som is, pizza og yoghurt også øker.

Utviklingen viser en stadig sterkere ubalanse i handelen med landbruksvarer i favør av EU. I 2023 importerte Norge landbruksvarer for totalt 113,6 milliarder kroner. Importen fra EU var 68,6 milliarder, som utgjorde 60 prosent av importen. Til sammenligning var den norske eksporten til EU på 10,4 milliarder kroner. Importverdien var altså 6,6 ganger større enn eksporten.⁴

EØS-avtalen skaper uforutsigbarhet

Mange EØS-tilhengere legger vekt på at EØS-avtalen skal gi bedre forutsigbarhet for næringslivet. Det hevdes at regelstyringen gjennom EØS er til særlig nytte for små og mellomstore bedrifter. Men EØS-avtalen er så komplisert at bedrifter blir avhengige av høyt kvalifiserte EØS-advokater for å hevde sine interesser og rettigheter innen EØS-retten. Dette gjør det vanskelig for små og mellomstore bedrifter å få oversikt over og gjøre seg nytte av regelverket.

Reglene stiller juridisk sett alle likt, men små bedrifter og andre aktører uten penger og nettverk har mindre mulighet til å kjøpe seg rådgivere og advokater. Mer forutsigbart blir det heller ikke når nye og overraskende juridiske virkninger av EØS-avtalen så ofte slår

ned som lyn fra klar himmel – til åpenbar forbauselse både for dem som steller med EØS-saker i forvaltningen og for de politikerne som har ønsket seg EØS-avtalen.

I tillegg kommer den langt mer grunnleggende uforutsigbarheten som ligger i at EØS-regelverket systematisk forsterker – og skal forsterke – konkurransen på alle markeder. Markedets dom over bedrifter etter hvert som konkurransen skjerpes, er i hvert fall ikke enklere å forutse enn EØS-jusens dommer. Omstillinger, nedbemanning, utskilling av virksomhetsområder, kursfall på børsen, oppkjøp og nedleggelser er nådeløse virkninger av en stadig skarpere konkurranse.

Det er ingenting som betyr mer for ryggraden i norsk industri enn langsiktig tilgang på elektrisk kraft til konkurransedyktig pris. Ikke bare eksportinntektene, men også Norge ville sett helt annerledes ut uten. Mens våre forfedre og de som bygde landet så på strøm som et middel for industrialisering, arbeidsplasser og eksportinntekter, er det nå oppfatningen av strøm som en hvilken som helst vare som vinner fram.

For den kraftkrevende industrien er billig kraft hele forutsetningen for at den eksisterer. Ellers ville det vært uten mening å importere bauxitt fra Guinea og Jamaica til norsk aluminiumsproduksjon. Norsk tilslutning til EUs energiunion gjennom EØS-avtalen betyr at dette konkurransefortrinnet gradvis forsvinner. EØS-avtalen gir ikke forutsigbarhet for norske arbeidsplasser, men setter dem i spill.

Noter

- 1 Christian Anton Smedshaug, En seiglivet jublant, Klassekampen 03.01.2024.
- 2 Ibid.
- 3 Ibid.
- 4 Landbruksvarehandelen 2023: Vekst i verdi, reduksjon i importvolum, <https://www.agrianalyse.no/nyhetsarkiv/ukas-figur-landbruksvarehandelen-2023-vekst-i-verdi-reduksjon-i-importvolum>

Handel og samarbeid med EU uten EØS

Hva skjer dersom EØS-avtalen sies opp?

Dersom EØS-avtalen sies opp, skal handelsavtalen som ble inngått mellom Norge og EU før EØS igjen regulere handelen. Handelsavtalen fra 1973 sikrer tollfrihet for norske industrivarer til EU. EØS-avtalens artikkel 127 sier at avtalen kan sies opp med ett års varsel.

Verken EØS-avtalen eller handelsavtalen omfatter tollfri handel med sjømat og landbruksvarer. Siden Norge ikke er, og aldri har vært, del av EUs tollunion, blir tollkontrollene akkurat som i dag. For fersk eller kjølt laks, som er den fisken Norge eksporterer mest av til EU, vil tollene være uforandret: 2 prosent.

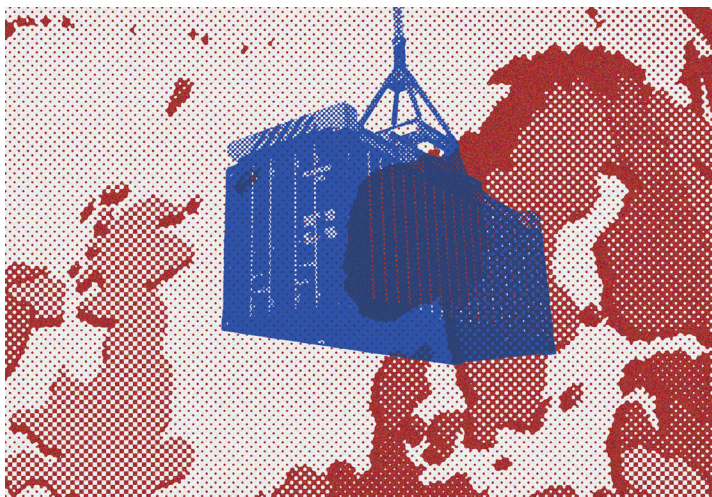
EØS-avtalen var omstridt da den ble inngått. I stortWWingsproposisjonen den gangen fremhevet Brundtland-regjeringen at man uansett kunne falle tilbake på handelsavtalen av 1973 ved en oppsigelse av EØS:

«Grunnen til at man ikke har besluttet å oppheve eksisterende avtaler ved inngåelsen av EØS-avtalen, er at man ønsker at de igjen skal kunne komme til anvendelse dersom en avtalepart sier opp EØS-avtalen...»¹.

I teorien kan EU si opp handelsavtalen, dersom Norge sier opp EØS-avtalen, men det er lite sannsynlig. Norge har varer EU trenger, og vi er et kjøpesterkt marked. Derfor har EU selv økonomisk interesse i å opprettholde handelsforbindelsene med Norge. For de mange EU-landene som Norge handler med, vil det være ønskelig å ha handelsavtalen, mens Norge og EU forhandler om en ny eller oppdatert avtale.

WTO-forpliktelser

Handelsforholdet til EU står ikke på bar bakke uten handelsavtalen. Både Norge og EU har forpliktet seg til å følge WTO-avtalen. EU har bundet seg til tollfrihet for om lag 30 prosent av alle varer. Særlig når det gjelder industrivarer er det meste av tollene avvirket. Også

Uten toll: Norge har allerede en handelsavtale med EU som gir fortsatt tollfri handel med industrivarer hvis EØS-avtalen sies opp. (Illustrasjon: Eivind Formoe / Nei til EU.)

på sjømat har EU flere forpliktelser. Norge har et 40-talls tollfrie kvoter for over 100 ulike produkter, uavhengig av både EØS og handelsavtalen.

Norge er et kjøpesterkt marked

EØS-avtalen regulerer markedsadgang begge veier, for EU adgangen til det norske markedet. Frihandelen har ført til at norsk næringsliv har tappt markedsandeler hjemme, og at få norske næringer utenom olje og gass samt oppdrett har vunnet markedsandeler på EUs indre marked.

For mange EU-land er Norge et stort marked. Omkring 10 prosent av Sveriges eksport går til Norge. Danmark, Tyskland, Frankrike, Italia og Nederland eksporterer årlig til Norge for milliarder av euro hver for seg.

Norge importerer også mer tjenester fra EU enn det vi eksporterer. EU har derfor en stor interesse av å inngå en handelsavtale som beholder dagens frihandel med tjenester.

EU trenger energi, fisk, mineraler og metaller

Norge er en stor leverandør av olje og gass til EU. Med «Green Deal» ønsker EU å redusere bruken av fossil energi, som vil bety mindre import. Samtidig ønsker EU økt tilgang til elektrisitet fra Norge.

EU importerer omkring 60 prosent av sjømaten som forbrukes i

medlemslandene, og Norge er den største leverandøren. EU trenger fisk både som råvare og som ferdigprodukt. EUs nye handelsavtaler med Storbritannia, Canada og Japan gir lavere toll på sjømat enn situasjonen er for Norge i dag.

Mineraler og metaller til råvarer er knapphetsgoder. EU forbruker langt mer enn det man henter fra egne ressurser. EU-kommisjonen har beregnet at unionens behov for råmaterialer vil fordobles innen 2050.² Det finnes forekomster av mineraler og metaller mange steder i Norge, og Norge er en viktig eksportør av flere av de innsatsvarene EU trenger. Det gjelder spesielt kalkstein, men også aluminium og titan.

EU ser mot nordområdene

I EU er det en betydelig interesse for nordområdene og ressursene som finnes der. EU som institusjon har ingen legitim tilgang til det arktiske samarbeidet. Det er heller ikke tegn til at flere land i det arktiske området skal bli medlem av EU. Likevel har EU utviklet en egen Arktis-strategi og forsøker å få en fast observatørplass i Arktisk Råd. Norges sentrale posisjon i nordområdene og i det arktiske samarbeidet kan utnyttes i forhandlinger om en ny avtale mellom Norge og EU.

Sveits sine nye forhandlinger med EU

6. desember 1992 stemte Sveits nei til EØS-avtalen. I stedet for EØS har Sveits inngått en rekke avtaler direkte med EU på avgrensede områder. I mer enn 10 år har forskjellige EU-topper ytret at de helst hadde sett en mer dynamisk EØS-løsning for Sveits, imens Sveits har ønsket å fortsette med bilaterale avtaler. I mai 2021 ble en årelang forhandlingsrunde for en EØS-lignede avtale avbrudd. Begrunnelsen var knyttet til den sveitsiske suvereniteten.

I desember 2023 ble EU-kommisjonen og Forbundsrådet enige om et 13 siders langt dokument, som beskriver hvordan det bilaterale forholdet mellom Sveits og EU skal utvikles videre³. Dokumentet fastslår at en rammeavtale som EU tidligere har ønsket nå er lagt til side, og at Sveits kan opprettholde sine regler på arbeidslivet. EU ønsker avtaler på strøm, matsikkerhet og helse.

Forhandlinger for en jevnbyrdig avtale

En bilateral eller tosidig avtale er en avtale som inngås mellom to parter, for eksempel mellom to land eller mellom ett land og én regional union som EU. Det blir ofte underkommunisert at Norge har et hundretall slike avtaler med EU utenom EØS-avtalen. Den typiske bilaterale avtalen gjelder et avgrenset samarbeidsområde. Ved behov for utvikling eller revidering av en avtale, skjer det normalt gjennom nye forhandlinger mellom partene. Uenigheter og uklarheter avklares i dialog eller forhandlinger mellom partene. Hovedstolper for en ny avtale med EU kan være:

- En avtale mellom to jevnbyrdige parter, Norge og EU.
- Kun regler og rettspraksis ved avtaletidspunktet er bindende.
- Ingen overvåkingsorgan eller domstol som kan overstyre norske myndigheter.
- Ingen forutsetning om innføring av nytt regelverk fra EU.
- Fortsatt tollfri handel med industrivarer.
- Gjensidig markedsadgang for tjenester.
- Ikke frihandel eller krav om gradvis liberalisering av handel med landbruksvarer.
- Avtalen skal ivareta en høy norsk standard for helse og miljø.
- Ordning for tvisteløsning mellom stater på politisk nivå, ingen særskilt rett til søksmål for private selskaper (investor-stat).

Gjennomføring og organer

Avtalen skal ikke inneholde mekanismer som legger press på Norge om å motta nytt regelverk fra EU. Avtalen må reforhandles, eller suppleres av egne tilleggsavtaler, hvis nye regler skal innarbeides. Det betyr at Norge kan kreve motytelser fra EU om vi godtar nytt EU-regelverk.

I praksis kan gjennomføringen av avtalen organiseres i en felles komité med representanter fra Norge og EU for hver av sektorene i avtalen. Komiteen skal oppklare misforståelser og rette opp eventuelle feil i tolkning og praksis. Den kan også avklare tvister mellom Norge og EU. Vedtak må kreve enighet (konsensus). Komiteen bør møtes minst én gang i året. Norge og EU kan veksle på å lede den.

Tollfri handel med industrivarer

Når EØS-avtalen sies opp, følger det av avtalens artikkel 120 at handelen reguleres av handelsavtalen fra 1973 og WTO-regelverket.

Med handelsavtalen har Norge helt siden 1977 hatt tollfri adgang til EU-markedet for alle industrivarer (og omvendt). Både i handelsavtalen og EØS er eneste unntak fra denne tollfriheten næringsmiddelindustrien.

I WTO-avtalen har Norge og EU forpliktet seg til å arbeide for «substansiell reduksjon i toll og andre handelshindringer, og å eliminere diskriminerende behandling i internasjonale handelsrelasjoner»⁴. WTO har dessuten et system for å løse eventuelle handelskonflikter.

En ny handelsavtale bør ha bestemmelser som forbyr eller begrenser adgangen til antidumpingtiltak, selv om dette er av mindre betydning enn tidligere. Det var heller ikke før EØS-avtalen mange slike saker mellom Norge og EU, og WTO-regelverket setter også sperrer for antidumping-toll.

Regelverket i WTO pålegger dessuten EU å avstå også fra andre handelshindringer enn toll. Krav til standarder og godkjenningsordninger skal være slik at de ikke skaper unødvendige handelshindringer. Arbeidet med å etablere felles tekniske standarder skjer i standardiseringsorgan som Den europeiske komiteen for standardisering (CEN). Disse organene eksisterer uavhengig av EU, og Norge er med på linje med EU-landene. Flere av medlemmene i CEN er land utenfor EU/EØS.

Gjensidig markedsadgang for tjenester

Det meste av norsk tjenestehandel foregår naturlig nok med europeiske land, men nesten 60 prosent av tjenestene selges til land utenfor EU. Norge importerer mer tjenester fra EU enn vi eksporterer.

Handelsavtalen av 1973 omfatter ikke tjenester. GATS-avtalen, tjenesteavtalen til WTO, har derimot regler for likebehandling også for tjenestehandelen, det såkalte bestelandsprinsippet. Norske tjenesteleverandører skal heller ikke behandles dårligere enn EU-landenes egne firma ut fra forpliktelsene i WTOs bindingslister.

WTO-regelverket er likevel mer avgrenset enn EØS-avtalen. EØS-avtalens store arsenal av konkurranseregler og regler for hva offentlige myndigheter ikke lenger kan gjøre, er det ikke parallellt til i WTO. En ny handelsavtale kan forkaste EØS-avtalens krav om markedsliberalisering og anbud, hvis det er politisk ønske om det i Norge.

Trygg mat og bærekraftig landbruk

Hvert annet år skal EU og Norge gjennomgå handelen med landbruksvarer under artikkel 19 i EØS-avtalen. Det til tross for at EØS-avtalen ikke skulle omfatte landbruk. Gjennom slike forhandlingsrunder har Norge gitt store fordeler til EU. En ny handelsavtale med EU skal ikke gi frihandel eller krav om videre liberalisering av handel med landbruksvarer, men heller fastholde det norske tollvernet for landbruksvarer og sikre en selvstendig landbrukspolitikk. Dette vil legge bedre til rette for økt norsk matproduksjon.

Twisteløsning på politisk nivå

Overvåkingsorganet ESA i Brussel kontrollerer i dag EFTA-landenes gjennomføring av EØS-avtalens regelverk. ESA kan pålegge Norge å endre regelverk og praksis, og fremme saken for EFTA-domstolen for bindende avgjørelse. En jevnbyrdig handelsavtale skal ikke omfatte selvstendige håndhevingsorganer. Norge fristilles fra overvåkingsorganet ESA og EFTA-domstolen, samt fra EUs byråer. Avtalen skal heller ikke gi investorer særskilt rett til å gå til søksmål (såkalt investor-stat-tvisteløsning, ISDS). Tvister skal løses gjennom forhandlinger på politisk nivå mellom Norge og EU. Det gir mest demokratisk kontroll og minst avgivelse av suverenitet.

Fortsatt samarbeid om forskning og studier

Norge deltar i alle EUs samarbeidsprogrammer om utdanning og forskning (unntatt kjernekraftprogrammene). Samarbeidet mellom Norge/EFTA-landene og EU startet før EØS-avtalen ble inngått. Norge har over tid vært en netto bidragsyter til EUs programsamarbeid, og kan uten EØS-avtalen forhandle med EU om å delta videre i programmer om forskning, utdanning og kultur.

Noter

- 1 St.prp. nr. 100 (1991-92), s. 102
- 2 EU-kommisjonens meddelelse 17.09.2020, Stepping up Europe's 2030 climate ambition.
- 3 Questions & Answers on the Common Understanding with Switzerland, 15.12.2023, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_23_6603
- 4 Agreement Establishing the World Trade Organization, 1994. WTOs regelverk er tilgjengelig her: http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/legal_e.htm

Har EØS gitt gevinst?

Eldring-utvalget overser at norsk fastlandsindustri har fått et økende underskudd mot EU gjennom tiårene med EØS-avtalen.

I mai 2022 oppnevnte regjeringen et utvalg som skulle utrede erfaringer med EØS-avtalen de siste ti årene, ledet av Line Eldring fra Fellesforbundet. Nå i april 2024 overleverte utvalget utredningen «Norge og EØS: Utvikling og erfaringer» (NOU 2024:7).

Bakgrunnen for Eldring-utvalget var Fellesforbundets landsmøtevedtak i 2019, som krevde en utredning av alternativer til EØS. Et krav som den gangen ble forbundsledelsens redningsplanke for å unngå et vedtak om ut av EØS. Likevel fikk ikke utvalget i oppdrag å vurdere alternativer for Norge, og har kun beskrevet noen andre lands handelsavtaler med EU.

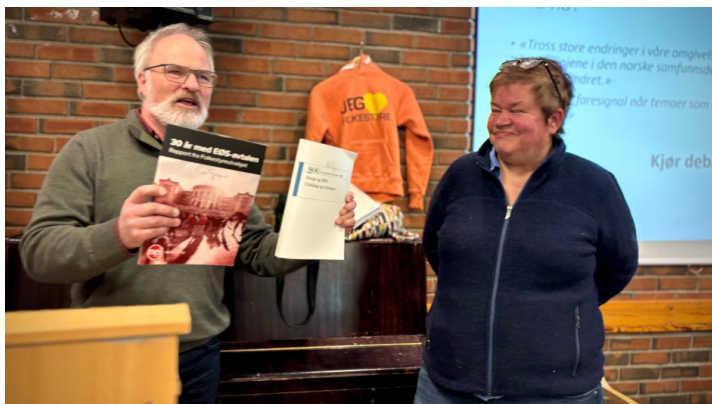
Mens sveitsiske myndigheter sier man har et godt avtaleforhold med EU, gir Eldring-utvalget en nokså negativ fremstilling. Utredningen er dessuten utdatert ettersom den ikke omtaler Sveits og EUs vei inn til nye forhandlinger, der Sveits har holdt fast ved sin suverenitet. Canadas handelsavtale med EU blir omtalt i positive vendinger. Handelen har økt, og begge parter mener den har gitt «kraftig vekst» i arbeidsplasser.¹

Anslag for vekst varierer

NOUen gjennomgår en del utredninger av økonomiske virkninger av EUs indre marked. Anslagene for økt bruttonasjonalprodukt (BNP) varierer betydelig, fra over 20 prosent til under 4 prosent.²

Det er stor usikkerhet knyttet til disse anslagene, som er modellerte beregninger og ikke observert statistikk. NOUen erkjenner også at dette er en vanskelig øvelse, fordi man ikke vet eksakt hvordan en handelsavtale for Norge utenfor EØS ville vært og fordi mange andre forhold enn EØS virker inn på norsk økonomi. Likevel er vurderingen at EØS-avtalen gir en positiv effekt for økonomisk vekst, velferd, investeringer og handel. Dette tallfestes slik:

«Utvalget mener det virker sannsynlig at den kumulerte effekten av det indre markedet på medlemslandenes BNP er betydelig

EØS-rapportene: Nei til EU-leder Einar Frogner og leder for den regjeringsoppnevnte EØS-utredningen, Line Eldring, utveksler rapporter på Nei til EUs rådsmøte i april 2024. (Foto: Nei til EU.)

større enn 1,8 prosent, fordi en klar overvekt av nyere forskning konkluderer med høyere anslag. Dette vil også være tilfelle for Norge.»³

Usikkerheten ved slike anslag illustreres av at NUPI-rapporten *Blikk på EØS 30 år* viser til en studie der virkningen av Schengen-avtalen, som fjerner personkontrollen over landegrensene, for Norges del er viktigere for økt velferd enn EØS.⁴

EUs økonomiske modell stagnerte

Anslagene av økonomisk gevinst samsvarer dårlig med den faktiske økonomiske utviklingen i EU gjennom tiårene med EØS-avtalen, som omtalt foran på side 28. Stagnasjonen i EU blir også påpekt i en mindretallsmerknad i NOUen:

«... modellen begynte å stagnere i etterkant av finanskrisen (2008–2009) og den påfølgende eurokrisen (2010–2012). Fra da av begynte EU å sakke akterut for USA. EUs økonomi er i dag om lag 65 % av USAs økonomi (målt i dollar), mens den var 91 % så sent som i 2013.»⁵

De fleste utredningene NOUen omtaler, er beregninger for EUs indre marked generelt. NOUen omtaler også handelen mellom Norge og EU, men går ikke konkret inn på den negative utviklingen som har vært for handelen med varer fra fastlandsindustrien. Her

har Norge gjennom årene med EØS-avtalen fått et økende underskudd. Handelen viser et årlig underskudd mellom 120 og 160 milliarder kroner de siste ti årene. Dessuten importerer Norge tjenester fra EU for større verdier enn det som blir solgt til EU.

Økte inntektsforskjeller

I NOUen anføres det at EØS-avtalen har en positiv effekt for velferd. Måling av velferd må imidlertid ses i sammenheng med fordeling og tilgang til universelle tjenester. Offentlig sektor synes å være fraværende i beregningene.

En måte å måle velferd på, er ulikheten i befolkningen. I en slik sammenligning kommer Norge godt ut sammen med Sverige, i forhold til andre land i Europa. Imidlertid har vi fått større forskjeller også i Norge, og forskjellene er økende. NOUen erkjenner at det bak tall for økonomisk vekst kan ligge store ulikheter i landene. Det påpekes videre at «siden 2012 har inntektsulikheten økt i Norge ... selv om Norge fortsatt har klart lavere inntektsulikheter enn EU-snittet.»⁶

Årsakene til de økte inntektsforskjellene i Norge kan være sammensatte. Denne statistikken, som indikerer en negativ velferdsvikling i perioden med EØS-avtalen, viser likevel at det har stor betydning hvilke parametere man bruker for å måle velferdsgevinst.

Lærdommer fra brexit

Storbritannia har forlatt EUs indre marked, og har i stedet inngått en handelsavtale med EU. I NOUen heter det at «eksemplet brexit indikerer at effekten av å tre ut av det indre markedet vil være merkbart negativ.»⁷ Det vises til studier der redusert BNP for Storbritannia varierer mellom 1,1 til 4 prosent. De laveste anslagene indikerer altså en ganske liten negativ økonomisk effekt.

Økonomen Julian Jessop, som er tilknyttet Institute of Economic Affairs, har kritisert anslaget om at BNP kan krympe så mye som 4 prosent. Han viser til at grunnlaget for beregningene er perioden 2010–2015, der britisk økonomi hadde en særlig sterk oppgang etter finanskrisen og gjorde det markant bedre enn eurolandene. Det blir en misvisende målestokk. «Ser vi på trenden de siste tjue årene, er tapet knyttet til brexit marginalt», ifølge Jessop.⁸

Eksporsten fra Storbritannia av varer og tjenester gikk ned i pandemiårene 2020 og 2021, men i 2022 var eksportverdien igjen høyere enn i 2019 – både til EU og land utenfor EU. For eksempel

har Storbritannia en betydelig eksport av finanstjenester, men også juridiske tjenester og utdanning. London er fortsatt Europas største senter for finanshandel. En del firma har styrket eller etablert kontorer i EU-land, men i antall ansatte har dette vært marginalt i en bransje som sysselsetter over én million personer.

Når det gjelder varer, skriver næringsorganisasjonen MAKEuk i sin status for 2023: «Med et betydelig hopp i produksjonen til 224 milliarder pund, har Storbritannia klatret fra 9. til 8. plass på den globale produksjonsrangeringen, og stadfester vår rolle som en nøkkelaktør i industrien.»⁹ Eksportverdien har økt kraftig for blant annet mat og drikke, medisiner og kjemikalier, metaller og maskiner. Handelen med andre deler av verden har gått opp, men også etter brexit er Nederland, Tyskland, Irland og Frankrike blant landene britene eksporterer mest varer til.

I en oppsummering fra den britiske regjeringen av utviklingen etter brexit, publisert i januar 2024, fremgår det at eksporten av tjenester fra Storbritannia aldri har vært større.¹⁰ Siden 2016 har Storbritannia hatt en høyere vekst enn de store EU-landene Tyskland og Italia, og en tilsvarende vekst som Frankrike.

Flere forordninger

EØS-avtalen har ført til en høy import av EU-regler. NOUen viser at det de siste ti årene særlig er antallet forordninger som har økt kraftig. De skal innføres ordrett. NOUen påpeker at utviklingen innskrenker mulighetene for egen politikk: «Siden forordninger i langt mindre grad tillater nasjonale tilpasninger, innebærer dette større begrensninger på nasjonalt handlingsrom.»¹¹

Videre viser tallmaterialet at de fleste EØS-reglene er vedtatt av EU-kommisjonen, og altså ikke behandlet i EUs politiske organer rådet og EU-parlamentet. Dette er interessant inn mot debatten om EU-medlemskap, der et vanlig argument fra ja-siden er norsk stemmerett i rådet og parlamentet. Selv om de vedtar rammene, er reguleringen i økende grad overlatt til kommisjonen.

Vetoretten en «nødvendig sikkerhetsventil»

Vetoretten, også kalt reservasjonsretten, omtales i NOUen som «en nødvendig sikkerhetsventil og forutsetning» for EØS-avtalen.¹² Det fastslås at Norge ikke er rettslig forpliktet til å ta ny EU-lovgivning inn i avtalen, og at «dette skiller Norge fra EUs medlemsstater, som har overført lovgivningsmyndighet til EUs institusjoner...»¹³

I 2011 avviste den rødgrønne regjeringen innføring av EUs tredje postdirektiv, som påla konkurranse om brevpost. Dette er den eneste gangen Norge aktivt har brukt vetoretten, og to år senere ble reservasjonen trukket tilbake av den blåblå regjeringen. I tillegg argumenterer NOUen for at det også er en form for veto å unnlate eller bruke svært lang tid på å behandle nye regler fra EU. Det betyr i så fall at Norge har brukt vetoretten flere ganger.

Mye av debatten om vetoretten handler om konsekvensene, altså hvordan EU kan reagere. Her fastslår NOUen at en oppsigelse av EØS-avtalen er lite sannsynlig. EØS-avtalens artikkel 102 sier at den direkte berørte delen av avtalen settes ut av kraft, om ikke partene blir enige om å unngå dette. NOUen skriver om en slik situasjon: «Det betyr konkret at EØS-avtalens hovedregler slik disse framgår av EØS-avtalens hoveddel, fortsatt vil gjelde, men at sekundærlovgivning ikke gjelder.»¹⁴

Konklusjonen om erfaringene med vetoretten er interessant:

«Utvalget registrerer at det etter tretti år med EØS, ikke har oppstått en situasjon hvor en EØS/EFTA-stat har reservert seg mot oppdatering av EØS-avtalen på et vis som har fått EU til å reagere med å sette deler av avtalen ut av kraft.»¹⁵

Selv om det ikke kan utelukkes at EU vil reagere i en fremtidig sak, så tyder dette på en betydelig grad av pragmatisme der man unngår å sette konflikter på spissen.

Noter

- 1 NOU 2024:07, side 343-344.
- 2 NOU 2024:07, side 202-203.
- 3 NOU 2024:07, side 210.
- 4 Arne Melchior og Hildegunn Kyvik Nordås, *Blikk på EØS 30 år*, Norsk utenrikspolitisk institutt januar 2024, publisert av Næringslivets hovedorganisasjon (NHO), side 23.
- 5 NOU 2024:07, side 211.
- 6 NOU 2024:07, side 188.
- 7 NOU 2024:07, side 210.
- 8 Le Monde diplomatique norsk utgave, januar 2024.
- 9 UK Manufacturing The Facts: 2023, <https://www.makeuk.org/insights/publications/uk-manufacturing-the-facts-2023>
- 10 *Brexit 4th Anniversary*, Department for Business & Trade, januar 2024, <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/65ba6d52f51b1000136a7e3d/brexit-4th-anniversary-accessible-version.pdf>
- 11 NOU 2024:07, side 41.
- 12 NOU 2024:07, side 86.
- 13 NOU 2024:07, side 40.
- 14 NOU 2024:07, side 87.
- 15 NOU 2024:07, side 100.

Flere ønsker en handelsavtale enn EØS

Det er flere som er for en handelsavtale med EU enn EØS-avtalen. Et klart flertall mener EU har for mye makt i Norge.

I februar 2024 utførte Sentio en meningsmåling på oppdrag fra Nei til EU, der spørsmålet som ble stilt var: «Er du for eller mot en handelsavtale med EU som erstatter EØS-avtalen?» Svarene fordelte seg slik:

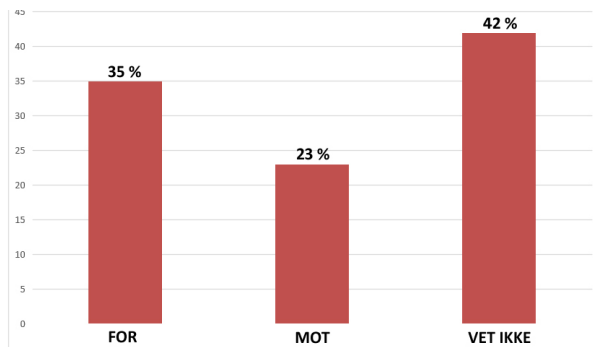
- For: 35 %
- Mot: 23 %
- Vet ikke: 42 %

Dette er en nasjonal representativ undersøkelse der 1000 personer er spurt i nettskjema (webomnibus) i perioden 8.–13. februar.

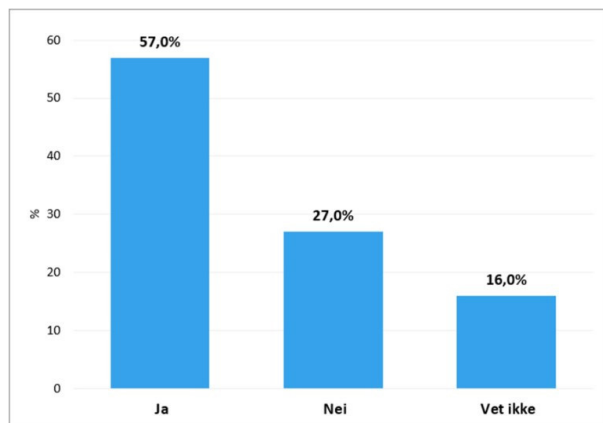
Mange er usikre om EØS

Det er tydelig at mange er usikre i denne saken. Vet ikke-gruppen er størst, og fire av ti spurte er altså usikker. Samtidig er oppslutningen om EØS-avtalen rekordsvak med bare 23 %.

De som er for å erstatte EØS-avtalen med en handelsavtale har et markant overtak i målingen. Det er 12 prosentpoeng flere som er for en handelsavtale enn EØS.

Figur: Svarfordelingen på spørsmålet «er du for eller mot en handelsavtale med EU som erstatter EØS-avtalen?» i Sentios måling 8.–13. februar 2024.

Figur 2: Svarfordelingen på spørsmålet «mener du at EU har for mye makt i Norge?» i Sentios meningsmåling fra februar 2024.

Meningsmålingene som bare spør om ja eller nei til EØS-avtalen, har vist et ganske stort, men synkende flertall for EØS-avtalen. I Sentios måling for Klassekampen og Nationen i april 2024 svarte 49 % ja til EØS og 27 % nei (24 % vet ikke). Ja til EØS har her svekket seg kraftig den siste tiden (i mai 2022 svarte 65 % ja).¹

Målinger der de spurte får valget mellom EØS og en handelsavtale som alternativ, viser enda lavere oppslutning om EØS-avtalen.

Støtten til EØS har falt kraftig siden 2021

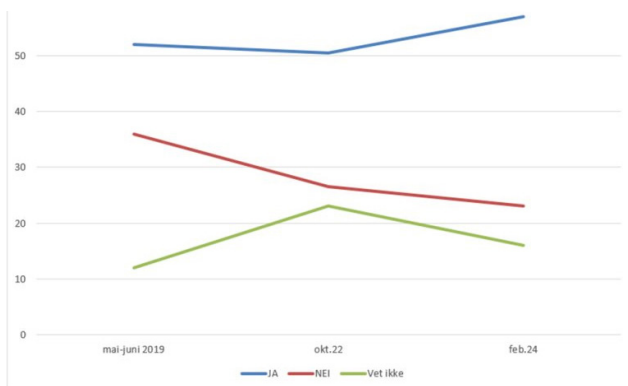
En måling i mai 2022 med det samme spørsmålet som nå i februar («Er du for eller mot en handelsavtale med EU som erstatter EØS-avtalen?») ga som svar 34 % for, 27 % mot og 39 % vet ikke. Siden mai 2022 har det altså vært en klar nedgang blant de som støtter EØS og en klar økning av antallet usikre. Det har også blitt noen flere som er for en handelsavtale.²

Tilbake i februar 2021 var det flere som støttet EØS-avtalen.³ Spørsmålet var: «Støtter du en handelsavtale med EU i stedet for EØS-avtalen?». Da svarte 23 % ja, 38 % nei og 39 % vet ikke.

Flertallet mener EU har for mye makt i Norge

I meningsmålingen i februar 2024 stilte Sentio også spørsmålet: «Mener du at EU har for mye makt i Norge?» Dette ga svarene:

- Ja: 57 %
- Nei: 27 %
- Vet ikke: 16 %

Figur 3: Utviklingen i svar på spørsmålet «mener du at EU har for mye makt i Norge?», i tre målinger fra Sentio i 2019, 2022 og 2024.

Langt over halvparten av de spurte mener altså at EU har for mye makt i Norge. Bare drøyt én av fire svarer nei på spørsmålet. Hvis vi holder vet ikke-gruppen (16 %) utenfor, blir fordelingen slik: 68 % mener EU har for mye makt, mens 32 % ikke mener dette.

Et flertall av både menn og kvinner mener at EU har for mye makt i Norge. Det samme gjør flertallet i alle aldersgrupper og i alle landsdeler.

Det er kun blant partiet MDGs velgere at flertallet ikke mener EU har for mye makt i Norge. I alle andre partier svarer flertallet av velgerne ja på spørsmålet. For regjeringspartiene fordeler svarene seg slik: 51 % av Arbeiderpartiets velgere svarer ja og 29 % nei (20 % vet ikke). 67 % av Senterpartiets velgere svarer ja og 25 % nei (8 % vet ikke).

I forrige tilsvarende meningsmåling i oktober 2022 svarte litt over halvparten av alle spurte ja på samme spørsmål.⁴ Her svarte 50,5 % ja, 26,5 % nei og 23 % vet ikke. Siden den gang har andelen som mener EU har for mye makt i Norge økt signifikant til 57 %, samtidig som vet ikke-gruppen har blitt mindre.

I en tidligere meningsmåling om samme spørsmål fra mai–juni 2019 svarte 52 % ja, 36 % nei og 12 % vet ikke.⁵

Noter

- 1 Klassekampen 13.04.2024, <https://klassekampen.no/utgave/2024-04-13/eos-avtalen-mistar-mange-tilhengjare>
- 2 Nei til EU 03.06.2022, <https://neitileu.no/aktuelt/bare-1-av-4-stotter-eos>
- 3 Nei til EU 15.02.2021, <https://neitileu.no/aktuelt/meningsmalig-om-eos>
- 4 Nei til EU 24.11.2022, <https://neitileu.no/aktuelt/-eu-har-for-mye-makt-i-norge>
- 5 Nei til EU 12.06.2019, <https://neitileu.no/aktuelt/flertallet-mener-eu-har-for-mye-makt-i-norge>

Studiespørsmål

Vett-heftet er et godt utgangspunkt for skolering og diskusjoner i lag og styrer. Nei til EU er medlem av Studieforbundet natur og miljø, som gir støtte til kursaktiviteter (naturogmiljo.no). Her er noen problemstillinger for å diskutere flere av temaene i dette Vett-heftet om EØS-avtalen. Utfyllende informasjon i Folkestyreutvalgets rapport (finnes på neitileu.no).

Spørsmål til kapitlet om folkestyre og suverenitet, side 8-15

- 1) På hvilke måter setter EØS-avtalen det norske folkestyret under press?
- 2) Hvordan kan og bør handlingsrommet i EØS-avtalen brukes?

Kapitlet om arbeidsliv, side 16–21

- 3) Hvordan har EØS-avtalen endret norsk arbeidsliv?
- 4) Hvorfor reagerer EØS-tilsynet på de norske innleie-reguleringene, og hva kan dette bety for EØS-debatten?

Kapitlet om klimapolitikk, side 22–27

- 5) Hva er fordeler og ulemper med EUs karbontoll (CBAM)?
- 6) Hva menes med at EØS har ført til en innlært selvsensur i norsk miljøpolitikk?

Kapitlet om økonomi og næringsliv, side 28–33

- 7) Hva kjennetegner utviklingen i handel mellom Norge og EU?
- 8) Hvordan kan EUs konkurranseregler gi dårligere vilkår for norsk næringsliv?

Kapitlet om handel og samarbeid med EU uten EØS, side 34–39

- 9) Hva bør være hovedstolpene for en ny handelsavtale med EU?

Kapitlet om Eldring-utvalgets rapport, side 40–44

- 10) NOU 2024:17 konkluderer med at EØS-avtalen har gitt en økonomisk gevinst. Hva tenker du om det?

På Nei til EUs nettsider finner du mer informasjon og tips om skolering: neitileu.no/tillitsvalgt

Folkestyre eller markedsmakt

EØS-avtalen runder 30 år i 2024, og det er 20 år siden EUs østutvidelse som også utvidet den frie flyten av varer, tjenester, kapital og arbeidskraft i EØS. Etter at Storbritannia forlot EU, omfatter EØS-avtalen 27 EU-land og de tre EFTA-landene Island, Liechtenstein og Norge.

Det norske demokratiet og folkestyret er sterkt utfordret. Makt er overført til markedet, multinasjonale konserner, uavhengige forvaltningsorganer og rettslige institusjoner – i Norge og i utlandet. Norge har blitt bundet til EUs regelverk og praksis gjennom unionens kommisjon, domstol og byråer, selv om Norge ikke er medlem i EU.

Denne utgaven av Vett baserer seg på Folkestyreutvalgets rapport «30 år med EØS-avtalen» (mars 2024), og gjennomgår erfaringer med EØS-avtalen på viktige samfunnsområder som arbeidsliv, klima, næringsliv og handel. Den regjeringsoppnevnte EØS-utredningen «Norge og EØS: Utvikling og erfaringer» (NOU 2024:7) blir også analysert i et eget kapittel. Hftet undersøker dessuten alternativer til EØS-avtalen som tar demokrati og folkestyre på alvor.

Bli medlem med SMS: Send NEITILEU navn og e-post til 2090 (kr 200,-)